

Simono Daukanto ir Lauryno Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodynų lietuviškos terminologinės medicinos leksikos vedyba

PALMIRA ZEMLEVIČIŪTĖ

Lietuvių kalbos institutas

ESMINIAI ŽODŽIAI: žodynas, leksika, medicina, vedinys

ĮVADINĖS PASTABOS

Simonas Daukantas (1793–1864) ir Laurynas Ivinskis (1810–1881) – žymūs XIX a. pirmosios pusės lietuvių mokslo, kultūros ir švietimo veikėjai. Abiejų veiklos baras buvo labai šakotas. Be literatūros, tautosakos ir kitų mokslo sričių rankraštinių ir spausdintų darbų, šiedu didieji žemaičiai prisidėjo prie lietuvių kaip bendros visos tautos kalbos gyvavimo, turtinimo ir išlikimo, palikę gilų pėdsaką lietuvių leksikografijos ir terminografijos istorijoje.

Jie rinko ir kaupė lietuvių kalbos leksiką (liaudies dainas, pasakas, smulkiąją tautosaką) ir patys kūrė naujus žodžius, rašė žodynus¹. Pastarieji jų darbai atveria plačius tyrimo horizontus. Kai kurie žodynai jau tyrinėti (S. Daukanto didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas², L. Ivinskio dvikalbiai ir keturkalbis žodynai³), kiti dar laukia įžvalgaus tyrėjų žvilgsnio.

¹ S. Daukantas yra rašęs bent keturis žodynus, kurių tik vienas, pats mažiausias (lotynų–lietuvių kalbų), buvo išspausdintas. Didžiausias iš jų yra lenkų–lietuvių kalbų žodynas, rankraštis, turintis apie 56 tūkst. lenkiško registro žodžių. Greičiausiai jis rašytas apie 1850–1856 m. Deja, šis žodynas nebuvo užbaigtas, ir tik apie 35 tūkst. lenkiškų vokabulų turi lietuviškus atitikmenis. Jis neturi antraštės, pavadinimo, antraštinio lapo, tad sąlygiškai vadinamas didžiuoju S. Daukanto lenkų–lietuvių kalbų žodynu. Rankraštis saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekoje (F 1/SD 12) (Subačius 1993: 135; plačiau žr. Subačius 1990: 20–32).

Yra išlikę L. Ivinskio rašytų dviejų dvikalbių ir vieno keturkalbio žodyno rankraščiai: *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas* (*Słownik polsko–litewski*), *Rusų–lietuvių kalbų žodynas* (*Словарь Російско–Литовскій*), *Rusų–lietuvių–lotynų–lenkų kalbų žodynas* (*Словарь Російско–Литовскій съ Латинско–Польскимъ*) (plačiau žr. Kruopas 1960; Auksoriūtė 1999, 2007; Kažukauskaitė 2010). Didžiausias jo sudarytas *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, apimantis A–R raides ir turintis 2060 puslapių, saugomas Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje Krokuvoje. *Rusų–lietuvių kalbų žodyno* (1193 p.) ir *Rusų–lietuvių–lotynų–lenkų kalbų žodyno* (96 p.) fragmentai rasti Geografų draugijos archyve Sankt Peterburge (žr. Auksoriūtė 1998: 38).

² Žr. Subačius 1993.

³ Žr. Kruopas 1960; Vitkauskas 1996, 1997; Auksoriūtė 1998, 1999, 2000, 2003; Kažukauskaitė 2010.

Dideli jų nuopelnai lietuvių terminologijos (gamtos mokslų, ypač botanikos, ir istorijos) istorijai. S. Daukantas parašė pirmąją lietuvių kalba Lietuvos istoriją ir kitų istorinių knygų (nors šių darbų istorijos terminija išsamiai dar netyrinėta), rengė mokyklai lietuviškus vadovėlius, vertė į lietuvių kalbą grožinės literatūros kūrinius, taip pat ūkinių patarimų knygeles apie pievininkystę, sodininkystę, bitininkystę, miškininkystę, tabako, apynių auginimą ir priešgaisrinę apsaugą (žr. Zinkevičius 1990: 149–151; VLE IV 529–530; plačiau žr. Merkys 1991). L. Ivinskis leido lietuviškus kalendorius, vertė į lietuvių kalbą grožinės literatūros kūrinius, parašė patarimų knygelių dorovės, etiketo, gyvulių globos ir priežiūros bei kitais klausimais, vienas pirmųjų kūrė botanikos terminus⁴ (žr. Zinkevičius 1990: 162–163; VLE VIII 421–422; plačiau žr. Petkevičiūtė 1988; PMKŠ 2012). Iš jų akių nebuvo išleista ir medicinos sritis. Nors jie neparašė specialių šios srities darbų⁵, tačiau su medicina susijusios leksikos galima sulasioti kituose jų darbuose. Taigi galima sakyti, kad jie prisidėjo ir prie lietuvių medicinos terminijos kūrimo.

Šio straipsnio tyrimo objektu pasirinkti S. Daukanto⁶ (S. Dauk) ir L. Ivinskio⁷ (I) dvikalbiai lenkų–lietuvių kalbų žodynai. Jų medicinos leksika dar nebuvo tyrinėta, taigi siekiama šią spragą užpildyti. Iš šių žodynų buvo išrinkta įvairias medicinos sąvokas įvardijanti lietuviška leksika (vienožodžiai išvestiniai pavadinimai)⁸. Imtas visas žodyno straipsnis,

⁴ L. Ivinskio terminologinis palikimas apžvelgtas Albinos Auksoriūtės daktaro disertacijoje *Lauryno Ivinskio terminologijos darbai* (2000₁).

⁵ Išskyrus L. Ivinskį, kurio didžiausio spausdinto darbo *Metskaitlių* ūkio dalyje paties rengtą skyrelį apie žmonių ligas ir jų gydymą galima laikyti atskiru medicinos srities darbu. Be to, minėtinas rankraštis *Būdas gydymo ligų žmonių ir gyvulių*, kuriame nurodyta, kokias ligas ir kaip gydyti įvairiais augalais ar medžiagomis. Šiame rankraštyje L. Ivinskis pavartojo per 400 terminų. Kauno medicinos universiteto turėtas kalbamasis rankraštis yra dingęs (žr. Auksoriūtė 2000₂: 4, 6).

⁶ Ketvirtojo, paties didžiausio S. Daukanto žodyno (DLL) lenkiško registro šaltinis yra Stanisława Ropelewskiego lenkų–prancūzų kalbų žodynas (1847). DLL turbūt labiau orientuotas į prasilavinusius ar išsilavinusius skaitytojus lietuvius. Jis greičiausiai buvo rašomas ne tik kaip mokomasis lenkų kalbos žodynas, bet ir kaip norminamasis lietuvių kalbos žodynas (žr. Subačius 1990: 27–28).

⁷ Lietuvių kalbotyros darbuose tiriamasis L. Ivinskio žodynas vadinamas įvairiai, pavyzdžiui, Jonas Kruopas savo straipsnyje jį vadino *Lietuviškai lenkišku žodynu* (Kruopas 1960: 192), Zigmąs Zinkevičius, Jonas Palionis – *Lenkų–lietuvių kalbų žodynu* (žr. Zinkevičius 1990: 164; Palionis 1995: 194), A. Auksoriūtės straipsniuose (1998, 1999, 2003, 2007) jis įvardytas kaip *Lenkų–žemaičių kalbų žodynas* (*Słownik polsko–żmudzki*), Onos Kažukauskaitės – *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas* (*Słownik polsko–litewski*). Straipsnyje kalbamasis L. Ivinskio darbas vadinamas *Lenkų–lietuvių kalbų žodynu*, t. y. taip, kaip jis vadinamas O. Kažukauskaitės parengtoje ir išleistoje knygoje, kurioje skelbiama išlikusi rankraštinio žodyno dalis (A–R raidės), prie jo pridėta skaitmeninė plokštelė su rankraščio faksimile.

⁸ Abiejuose žodynuose rasti 362 terminologinės medicinos leksikos vienetai (įskaitant variantus), iš jų 323 lietuviški, 26 skoliniai ir 13 hibridų bei mišrios kilmės žodžių junginių.

t. y. antraštinis lenkiškas žodis ir lietuviški jo atitikmenys su visomis gramatinėmis nuorodomis. Leksiniai vienetai straipsnyje nevadinami *medicinos terminais* dėl tos priežasties, kad tiriamieji leksikografiniai šaltiniai yra bendrieji verčiamieji XIX a. pirmosios pusės žodynai, todėl pasirinktas vartoti semantiškai talpesnis *terminologinės medicinos leksikos terminas*.

Kalbamųjų žodynų terminologinė medicinos leksika iš esmės aptariama vienu pagrindiniu – raiškos – atžvilgiu, tačiau pasitelkiamas ir semantinis atžvilgis – pasiremiamą dalykine anatomijos (kūno dalių, organų pavadinimų) ir klinikos (ligų, liguistų būsenų pavadinimų) sąvokų klasifikacija. Nagrinėjami tik lietuviškos kilmės leksiniai vienetai.

Straipsnio tikslas – nustatyti vedinių darybos būdus ir jų santykį, darybos kategorijas, aptarti pastarųjų darybos tipus, išsiaiškinti, kokias medicinos sąvokų grupes įvardija vediniai, nustatyti vedinių santykį su gyvąja ir raštu kalba, galimus žodynų autorių naujadarus, įvertinti vedinius išlikimo dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje ir medicinos terminijoje atžvilgiu.

VEDINIŲ DARYBA

Didžioji dalis S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose rastų medicinos sąvokas įvardijančių žodžių ir žodžių junginių yra savos kilmės, t. y. grynai lietuviški, kurie sudaro 89 % visos abiejų žodynų terminologinės medicinos leksikos (įskaitant variantus). Suprantama, juk abu leksikografai buvo dideli gimtosios kalbos mylėtojai ir puoselėtojai. Iš jų žodynų išrinkti vediniai (jie sudaro apie 46 % lietuviškos terminologinės medicinos leksikos) pagal darybos būdą skirstomi į priesagų, priešdėlių ir galūnių vedinius⁹. Kalbamųjų grupių viduje žodžiai grupuojami atsižvelgiant į jų semantiką. Tokiu būdu susidaro tam tikros mikrosistemos, pavyzdžiui, kūno dalių pavadinimai, organų pavadinimai, ligų, liguistų būsenų, asmenų ir kiti pavadinimai.

1. VEDINIAI¹⁰.

1.1. Priesagų vediniai

Gausiausią vedinių būrį sudaro su priesagomis išvesti medicinos sąvokų pavadinimai (123 leksiniai vienetai) (žr. 1 lentelę). Jie skirstomi smulkiau

⁹ Dėl didelės tiriamosios medžiagos apimties šiame straipsnyje aptariami tik vediniai, nenagrinėjami darybos būdu sudaryti lietuviškos terminologinės medicinos leksikos vienetai.

¹⁰ Aprašant žodynų vedinius remtasi diachroninės ir sinchroninės žodžių darybos darbais (Ambrasas 1993, 2000; DLKG 2006; LKG 1965; Skardžius 1996; Urbutis 2009).

pagal darybos kategorijas į deminutyvus (mažybinius daiktavardžius), veiks-
mų pavadinimus, arba veiksmazodžių abstraktus, ypatybių pavadinimus,
arba vardažodžių abstraktus, veikėjų ir veiksmazodinės ypatybės turėtojų
pavadinimus, vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimus, veiksmo rezul-
tato pavadinimus, vietų pavadinimus ir asmenų pavadinimus pagal profe-
siją. Šias kategorijas savo ruožtu sudaro darybos tipai (plačiau žr. Ambra-
zas 1993: 10). Vediniai pateikiami pagal jų gausumą.

1.1.1. DEMINUTYVAI (MAŽYBINIAI DAIKTAVARDŽIAI)

Jais vadinami priesagų vediniai, padaryti iš daiktavardžių ir žymintys tą
patį dalyką kaip ir pamatinis žodis, tačiau mažesnę (DLKG 2006: 87),
kitais tariant, deminutyvais laikomi mažumą žymintys žodžiai.

-elis, -elė. S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose rasti trys su dariausia
lietuvių kalbos deminutyvų priesaga *-elis, -elė* išvesti vediniai¹¹, kurie turi
gryną mažumo reikšmę. Šių vedinių pamatiniai daiktavardžiai žymi organą
(pilvas), indą (taurė) ir sužalotą odos arba gleivinės vietą (žaisda): *Brzuszek,*
-ka. m. **Pilwēlis**¹² ~ *pilvelis* I 24¹³, plg. LLKŽ_{Lal} 11: lenk. *brzuszek*, liet.
pilvelis; *Bank, Banka, <...>*¹⁴, **taurele**, *banki stawic, taureliemis kraujį leisti* ~
taurelė, taurelėmis kraujį leisti S. Dauk I 75, bet plg. LLKŽ_{Lal} 5: lenk. *bank*,
liet. *bankas*, nors lenk. *bańka*, liet. *bonka, plėčka*; *taurė*; *Ranka, žajzdele,*
<...> ~ *žaisdelė* S. Dauk III 29, plg. LLKŽ_{Lal} 203: lenk. *ranka*, liet. *žais-*
delė. Šie deminutyvai yra gyvosios kalbos žodžiai¹⁵. LKŽe žodžio *pilvelis*

¹¹ S. Daukantas ir L. Ivinskis savo žodynams ėmė žodžius (vedinius) iš gyvosios kalbos, t. y. juos termino-
logizavo, ir vartojo kaip lenkų kalbos atitikmenis. Šiame straipsnyje į tokius žodžius žiūrima kaip į vedi-
nius darybos atžvilgiu.

¹² Leksiniai vienetai rašomi pusjuodėmis raidėmis šio straipsnio autorės.

¹³ Žodynų pavyzdžiai pateikiami originalo rašyba, po tildės duodamas dabartiniais rašmenimis perrašytas
pavadinimas.

¹⁴ Laužtiniais skliaustais žymimas praleistas lietuviškas lenkiško antraštinio žodžio atitikmuo, kuris (dažniau-
siai) nėra išvestinis žodis (tai arba paprastasis žodis, arba dūrinys, arba skolinys, arba hibridas, arba žo-
džių junginys), taigi šiame straipsnyje nenagrinėjamas. Toliau pateikiamuose žodynų straipsnių pavyz-
džiuose praleistieji leksiniai vienetai yra pabraukti, pvz.: *Apetyt -u*, m. *Ālķis, wālgima nōras, Niema apety-*
tu, Wālgīmas nējam I 4–5, *Aptekarstwo -a*, n. *Wajsfīništė -es*, m. *Aptiekorīstė* I 5, *Doktor, gydytojas. daktā-*
ras S. Dauk I 145, *Cirulik, ka*. m. *Krāulejđ'is, -dzia*. w. *Skutiējas, -a*. w. I 36, *Cialo, -a*. n. *Kūnas, -na*. –
martue; kūnas, nuòmīrūlis, -lia. w. *lė, -les*. m. *Lawōnas, -na*. w. I 32. Bet pasitaiko atvejų, kad praleidžia-
mas žodis taip pat yra vedinys, tik priklauso kitai darybos kategorijai, kitam darybos tipui arba kitam da-
rybos būdui, pvz.: *Boleśc, -ści*. f. *Skāusmas, sōpūlis, skaudiējimas, gūta, -los, gēlimas* I 20, taigi aptariamasi
atitinkamoje straipsnio dalyje.

¹⁵ Nustatant žodžių liaudiškumą, remiamasi akademinio lietuvių kalbos žodyno (toliau – LKŽe) duomeni-
mis. Žodis laikomas liaudiniu, jei žodyne jis ar jo reikšmė yra paliudyta iš gyvosios kalbos (tai rodo tari-
mių vietovių sutrumpinimai).

fiksuotas vartosenos sakiny s iš Pušaloto (Pasvalio r.). *Taurelė* medicinine reikšme „tam tikras stiklinis indelis, dedamas susirgusiam ant kūno kraujui į paviršių sutraukti“ pateikta iš Pilypo Ruigio lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyno (1747), Kristijono Gotlybo Milkaus lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyno (1800) ir L. Ivinskio raštų, o žodžių junginys *taurelė kraujaleidžio* paimtas iš Konstantino Sirvydo žodyno. *Žaizdelės* vartosenos sakinių pateikta iš Jurbarko, Rozalimo (Pakruojo r.), Valkininkų (Varėnos r.).

-ėlis. Pora deminutyvų išvesta su priesaga *-ėlis*. Tai pamatinių daiktavardžių, žyminčių asmenis (kūdikis, vaikas), vediniai: *Dzieciątko, -teczko, -a. n. <...>, kudikėlis, -lia. w. ~ kūdikelis* I 62, plg. LLKŽ_{Lal} 29: lenk. *dzieciątko*, liet. *vaikas, kūdikis; Dzieciuch, -a. -iuk. m. <...>, wająkūtėlis, -ia. w. ~ vaikutėlis* I 62, plg. LLKŽ_{Lal} 29: lenk. *dzieciuch*, liet. *vaikas*. Reikia pasakyti, kad pamatinis vedinio *vaikutėlis* daiktavardis *vaikutis* taip pat yra vedinys – priesagos *-utis* deminutyvas. LKŽe pateikta vartosenos sakinių su deminutyvu *kūdikėlis* iš Jokūbo Brodovskio žodyno *Lexicon Germanico–Lithvanicom et Lithvanico–Germanicum*, Antano Juškos *Lietuviškų dainų* (Kazanė, 1880–1882) ir Mikalojaus Daušos *Postilės* (1599). Žodis *vaikutėlis* neaptiktas, tačiau neabejotina, kad šis žodis yra iš gyvosios kalbos.

1.1.2. VEIKSMŲ PAVADINIMAI, ARBA VEIKSMAŽODŽIŲ ABSTRAKTAI

Palyginti su kitų darybos kategorijų vediniais, šių vedinių yra daugiausia. Jie daromi iš priešdėlinių arba nepriešdėlinių veiksmažodžių ir reiškia su medicina susijusius veiksmus, vyksmus, procesus arba būsenas.

-imas. Tiriamuose žodynuose vyrauja su priesaga *-imas* išvesti vediniai. Žiūrint semantiškai, jie priklauso su medicina susijusių veikslių, vyksmų, procesų ir būsenų pavadinimų grupei. Daugiausia su šia priesaga išvesta vedinių iš nepriešdėlinių pirminių arba išvestinių (priesaginių) veiksmažodžių.

Minėtini L. Ivinskio žodyne „gydymo“, „gijimo“ reikšmėmis pateikti pavadinimai: *Gojenie. G'ėdimas, gijimas ~ gydymas, gijimas* I 82, plg. LLKŽ_{Lal} 40: lenk. *gojenie*, liet. *gydymas; gijimas*. S. Daukantas „gydymo“ reikšme dar vartojo žodį *Leczenie, wająstiejimas ~ vaistėjimas* S. Dauk I 331, plg. LLKŽ_{Lal} 74: lenk. *leczenie*, liet. *gydymas*, kuris, LKŽe duomenimis, laikytinas jo naujadaru: *vaistėjimas* S. Dauk → 1 *vaistėti* žr. *vaistyti* „gydyti“. LKŽe vedinys *gydymas* pateiktas kaip gyvosios kalbos žodis – iliustracinis sakiny s iš Sintautų (Šakių r.). Tuo tarpu *gijimas* fiksuotas Frydricho Kur-

šaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyne (1883) ir Jurgio Šlapelio lietuvių ir rusų kalbų žodyne (Vilnius, 1921).

Gausu su įvairių rūšių skausmo – didelio, nesmarkaus, bet ištiso, aštraus ir kt. – jautimu susijusių pavadinimų: *Bol*, <...> **skaudiemas**¹⁶, **swembimas** ~ *skaudėjimas*, *svembimas* S. Dauk I 94, plg. LLKŽ_{Lal} 10: lenk. *ból*, liet. *skaudėjimas*, *skausmas*; *Bołaczka*, **skaudieimas**, **gielimas** ~ *skaudėjimas*, *gėlimas* S. Dauk I 94, plg. LLKŽ_{Lal} 10: lenk. *bolączka*, liet. *skaudulys*, *opa*; *Bolenie*, *gielimas*, *skaudieimas* ~ *gėlimas*, *skaudėjimas* S. Dauk I 94, plg. SJP 1 187(35): *bolenie*, *ia*, n. „nenutrūkstamas, tolydinis skaudėjimas, skausmas“; *Boleść*, -ści. f. <...>, **skaudieėjimas**, <...>, **gielimas** ~ *skaudėjimas*, *gėlimas* I 20, plg. LLKŽ_{Lal} 10: lenk. *boleść*, liet. *sopulys*; *Doleganie*, **swębimas**, *skaudieimas* ~ *svembimas*, *skaudėjimas* S. Dauk I 145, plg. SJP 1 476(72): *doleganie* „nepakenčiamas skausmas“; *Guzowatość*, **skaudulawimas**, <...> ~ *skauduliavimas* S. Dauk I 228, bet plg. LLKŽ_{Lal} 44: lenk. *guzowatość*, liet. *gumbuotumas*. LKŽe duomenimis, *skaudėjimas* vartojamas visame krašte, *svembimas* fiksuotas Kvedarnoje (Šilalės r.), Salantuose (Kretingos r.), *gėlimas* – Ėriškiuose (Panevėžio r.), Papilėje (Akmenės r.), Kuktiškėse (Utenos r.), Pociūnėliuose (Radviliškio r.). *Skauduliavimas* yra Antano Lallo lietuviškos ir angliškos kalbų žodyno (1915) vedinys, bet *skauduliuoti* „aptekėti skauduliais“ yra iš gyvosios kalbos.

Keli „sąmonės netekimo, leipimo“ reikšmę turintys pavadinimai: *Mdlenie*, **alpimas** ~ *alpinimas* S. Dauk I 361, plg. LLKŽ_{Lal} 84: lenk. *mdlenie*, liet. *alpinimas*; *Omdlewawanie*, <...>, **alpulawimas** ~ *alpuliuavimas* S. Dauk II 192, plg. SJP 3 551(68): lenk. *omdlewać*, vok. *ohnmächtig werden*, in *Ohnmacht fallen*, rus. *обмереть*. LKŽe *alpinimas* įdėtas kaip Fr. Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyno (1883), J. Šlapelio lietuvių ir rusų kalbų žodyno (1921) ir L. Ivinskio raštų žodis, *alpuliuavimas* nefiksuotas, bet veiksmožodis *alpuliuoti* yra gyvosios kalbos žodis.

Atskirą grupelę sudaro vediniai, įvardijantys įvairius su virškinimu susijusius negalavimus: *Blucie*, **wiemimas** ~ *vėmimas* S. Dauk I 91, plg. SJP 1 128(27): lenk. *blucie*, vok. *das Erbrechen*, *das Brechen*, rus. *блевание*; *Blwanie*, *wiemimas* ~ *vėmimas* S. Dauk I 91, plg. SJP 1 128(27): lenk. *blwanie*, vok. *das Erbrechen*, *das Brechen*, rus. *блевание*; *Dyarija*, -rij. f. **Widūriawimas**, <...> ~ *viduriavimas* I 59; *Laksowanie*, **trijdimas** ~ *trie-dimas* S. Dauk I 326, plg. SJP 2 586(73): *laksowanie* „vidurių paleidimas,

¹⁶ Žodis taisytas. Turbūt norėta parašyti *skaudieimas* S. Dauk I 95.

viduriavimas, tryda“; *Rzyganie*, **raugiejimas** ~ *raugėjimas* S. Dauk III 82, plg. SJP 5 201(26): lenk. *rzygać* ob. *rzygnąć* „raugulys, atsirūgimas“, rus. *рыгнуть, рыгать, рветь, рвать, вырвать*, bet plg. LLKŽ_{Lal} 219: lenk. *rzyganie*, liet. *vėmimas*; *Rzygnięcie*, **ziauciojimas**, *wiemimas* ~ *žiaukčiojimas*, *vėmimas* S. Dauk III 83; *Womitowanie*, *wiemimas* ~ *vėmimas* S. Dauk III 258, plg. LLKŽ_{Lal} 282: lenk. *womitować*, liet. *vemti*, LLKŽ_{Vaitk} 878, 905: lenk. *womitować* psn. *wymiotować*, liet. *vemti*. LKŽe *vėmimo* vartosenos sakinių pateikta iš Grūžių (Pasvalio r.), Girdiškės (Šilalės r.), Varnių (Telšių r.), Raudėnų (Šiaulių r.), Varėnos, Smilgių (Panevėžio r.), Kupreliškio (Biržų r.), Salamiesčio (Kupiškio r.), *viduriavimo* – iš Kražių (Kelmės r.), Rozalimo (Pakruojo r.), Armoniškių (Varanavo r., Gardino sritis, Baltarusija), Sedos (Mažeikių r.), Pivašiūnų (Alytaus r.), Varėnos, Druskininkų. Žodžio *triedimas* pateiktas iliustracinis sakinyš iš Vytauto Vitkausko *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodyno* (Vilnius, 1976), o *raugėjimas* užrašytas iš Kuršėnų (Šiaulių r.) ir Vabalninko (Biržų r.). Vedinio *žiaukčiojimas* vartosenos sakinių nepateikta, tačiau veiksmožodis *žiaukčioti* „pykinant su garšu tąsyti“ vartojamas visame krašte.

Nemažai kvėpavimo organų sutrikimus įvardijančių vedinių: *Dyszenie*, *-nia*. n. **Dūsāwimas**, **dusiėjimas**, <...> ~ *dūsavimas*, *dūsėjimas* I 61, plg. SJP 1 587(85): lenk. *dyszeć*, vok. *athmen*, *Athmen hohlen*, rus. *дышать*, LLKŽ_{Lal} 28: lenk. *dyszeć*, liet. *kvėpuoti*, *alsuoti*, LLKŽ_{Vaitk} 108: lenk. *dyszeć*, liet. 1) *kvėpuoti*, *alsuoti*; *Kaszlanie*, **kosiejimas** ~ *kosėjimas* S. Dauk I 272 / *Kaszlanie*. **Kòsiejimas** ~ *kosėjimas* I 106, plg. SJP 2 331(42): lenk. *kaszlanie*, *ia*, n., vok. *das Husten*; *Kichanie*, **cziaudieimas** ~ *čiaudėjimas* S. Dauk I 276, plg. LLKŽ_{Lal} 57: lenk. *kichanie*, liet. *čiaudėjimas*; *Kichnienie*, **cziaudiejimas** ~ *čiaudėjimas* S. Dauk I 276, plg. LLKŽ_{Vaitk} 184: lenk. *kichnięcie*, liet. *nusičiaudėjimas*. LKŽe duomenys rodo, kad kalbami tie vediniai yra iš gyvosios kalbos: *dūsavimo* „sunkaus kvėpavimo“ iliustracinių vartosenos sakinių nepateikta, tačiau veiksmožodžio *dūsauti* „kvėpuoti (ppr. sunkiai)“ tokių sakinių užrašyta iš Alovės (Alytaus r.), Kuršėnų (Šiaulių r.), Azierkų (Gardino r. ir sritis, Baltarusija), *dūsėjimas* „sunkus kvėpavimas“ užrašytas Šatėse (Skuodo r.), *kosėjimas* – Debeikiuose (Anykščių r.), Smilgiuose (Panevėžio r.), *čiaudėjimas* – Daukšiuose (Marijampolės r.).

Ir dar keletas pavienių prie veiksmų, vyksmų, procesų ir būsenų semantinės grupės priskirtinų sąvokų pavadinimų: *Babienie* *-a*. n. <...>, **gimdinimas** *-a*, w. ~ *gimdinimas* I 8, plg. SJP 1 39(15): lenk. *babíc*, rus. *бабничать*; *Sztuka babienia*, vok. *die Hebamtenkunst*, rus. *повивальное искусство*

cmво, novož; *Nauka babienia; Choroba*, -y. f. <...>. **sirgìmas**, -a. w. ~ *sirgimas* I 29, plg. LLKŽ_{Lal} 14: lenk. *choroba*, liet. *liga*; *Pocenie się, prakajtawimas* ~ *prakaitavimas* S. Dauk II 255, plg. SJP 4 193(25): *pocenie się* ob.¹⁷ *pocić się* „prakaituoti“; LLKŽ_{Vaitk} 447: lenk. *pocenie się*, liet. *prakaitavimas*; *Poziewanie, žiowawimas* ~ *žiovavimas* S. Dauk II 343, plg. LLKŽ_{Vaitk} 524: lenk. *poziewanie*, liet. *žiovavimas*; *Ropienie, pulojimas* ~ *pūliojimas* S. Dauk III 39, plg. LLKŽ_{Lal} 207: lenk. *ropienie*, liet. *pūliavimas*. LKŽe žodžio *sirgimas* vartosenos sakinių pateikta iš Veiviržėnų (Klaipėdos r.), Laukžemio (Kretingos r.), Kaltanėnų (Švenčionių r.), Žarėnų (Telšių r.), Vainuto (Šilutės r.), Ramygalos (Panevėžio r.), *prakaitavimo* – iš Pociūnėlių (Radvilišio r.), *žiovavimo* – iš Kuršėnų (Šiaulių r.), Daukšių (Marijampolės r.). Nors *pūliojimas* nefiksuotas, tačiau gyvojoje kalboje žinomas veiksmazodis *pūlioti* „pūliuoti“ (Kvėdarna, Raudėnai). *Gimdinimas* žodyne nerastas, taigi galėtų būti L. Ivinskio naujadaras.

Iš priešdėlinių pirminių arba išvestinių (priesaginių) veiksmazodžių išvestų priesagos *-imas* vedinių žymiai mažiau. Minėtini S. Daukanto žodyne su gijimu susiję pavadinimai: *Ozdrowienie, pagijimas* ~ *pagijimas* S. Dauk II 219, plg. SJP 3 635–636(80–81): *ozdrowieć* „sustiprėti po ligos“; LLKŽ_{Vaitk} 402: lenk. *ozdrowienie*, liet. *išgijimas, pasveikimas*; *Wyzdrowienie, iszgjimas* ~ *išgijimas* S. Dauk III 302, plg. SJP 5 655(81): *wyzdrowieć* „visiškai pasveikti“; LLKŽ_{Vaitk} 922: lenk. *wyzdrowienie*, liet. *pasveikimas, pagijimas*, kurie žinomi iš gyvosios kalbos – žodžio *pagijimas* iliustracinis vartosenos sakinytis užrašytas Naujamiestyje (Panevėžio r.), o *išgijimo* du vartosenos sakiniai fiksuoti iš Šačių (Skuodo r.), Skirsnemunės (Jurbarko r.).

L. Ivinskis pateikė „skausmo nejutimo“ sąvoką reiškiantį žodį *Bezbolność*, -ci. f. <...>. **neskaudiejimas**, -ma. w. ~ *neskaudėjimas* I 12, plg. SJP 1 75(21): *bezbolność, ści, ź*. „neskaudėjimas“. *Skaudėjimas* plačiai gyvojoje kalboje žinomas žodis (LKŽe).

Nemaža „sąmonės netekimo, leipimo“ reikšmę turinčių pavadinimų: *Omdlenie, apalpimas* ~ *apalpimas* S. Dauk II 192, plg. LLKŽ_{Lal} 128: lenk. *omdlenie*, liet. *apalpimas*; *Omdlewawanie, nualpimas*, <...> ~ *nualpimas* S. Dauk II 192, plg. SJP 3 551(68): lenk. *omdlewać*, rus. *обмепеть*, vok. *ohnmächtig werden, in Ohnmacht fallen*; *Pomdlenie, nualpimas* ~ *nualpimas* S. Dauk II 298, plg. LLKŽ_{Vaitk} 483: lenk. *pomdleć*, liet. 1) *nualpti; nusilpti*; *Zamdlenie, apalpimas* ~ *apalpimas* S. Dauk III 328, plg. SJP 6(II)

¹⁷ Obacz, žiūrėk.

816(102): *zamdlíc* „alpti“; *Zemdenie, nualpimas ~ nualpimas* S. Dauk III 356, plg. SJP 6(II) 816(102): *zemdenie* „bejėgiškumas, silpnybė, negalia; silpnumas“, LLKŽ_{Vaitk} 973: lenk. *zemdenie*, liet. *apalpimas*. LKŽe *apalpimas* pateiktas iš Juozo Tumo-Vaižganto raštų, o *nualpimas* – iš Kupiškio.

Dar viena vedinių grupelė – su rega ir jos sutrikimais susiję pavadinimai: *Oslepienie, apjakimas, apjakinimas ~ apjakimas, apjakinimas* S. Dauk II 207, plg. LLKŽ_{Lal} 152: lenk. *oslepienie*, liet. *apakimas, aklybė*; *Oslepnienie, apjakimas ~ apjakimas* S. Dauk II 207; *Zaslepienie, apjakimas ~ apjakimas* S. Dauk III 341, plg. LLKŽ_{Lal} 313: lenk. *zaslepienie*, liet. *apakimas, aklu-mas*. LKŽe *apjakimo* „aklumo“ vartosenos sakinytis pateiktas iš Pilviškių (Vilkaviškio r.). Tuo tarpu vedinys *apjakinimas* „apakinimas“ pateiktas kaip K. Sirvydo žodyno ir P. Ruigio lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyno (1747) žodis, tačiau veiksmazodis *apjakti* „apakti“ yra gyvosios kalbos žodis – LKŽe vartosenos sakinių užrašyta iš Liškiavos (Varenos r.), Krosnos (Lazdijų r.), Kuktiškių (Utenos r.), Skirsnemunės (Jurbarko r.), Salantų (Kretingos r.).

„Karščio sukėlimo; ėmimo karščiuoti“ sąvoką S. Daukantas pavadino dviem žodžiais: *Zapalanie, zapalenie, užkurimas, uždegimas ~ užkūrimas, uždegimas* S. Dauk III 332, plg. LLKŽ_{Lal} 309: lenk. *zapalenie*, liet. *uždegimas*. LKŽe žodis *užkūrimas* medicinine reikšme nefiksuotas: *užkūrimas* → 1 *užkurti* 1. „uždegti, įžiebtį ugnį“, bet 1 *užkurti* 5. „apimti ligai, karščiui; uždegti“: Ir galvą užkūrė (*karštis apėmė*) Lp. | refl.: Kad užsikūrė akis, kad ėmė skaudėti P.Aviž(Prnv). Traškanos gleivingos, užsikūrusiais atvejais gausios P.Aviž. Antriniais iritais užsikuria iš kitų akies ligų P.Aviž. Užsikūrus galva karščiu, net dega Ds. 1 *uždegimas* 2. → *uždegti* 6. „sukelti karštį; imti karščiuoti“: Sąnarių uždegimas DŽ. Ans mirė plaučių uždegimu Vvr. Akių gleivinės uždegimas dažna kaime liga rš. Kojos uždegimas nenueina Vlkv. Taigi pateikti iliustraciniai vartosenos sakiniai liudija, kad abu žodžiai yra iš gyvosios kalbos.

Keletas su infekcinėmis (1), chirurginėmis (2), nervų (3) ir gerklės (4) ligomis susijusių sutrikimų pavadinimų:

(1) *Influencija. Pripūlimas* nuog kō ~ *pripuolimas* I 99, plg. LLKŽ_{Lal} 48: lenk. *influenca*, liet. (*med.*) *irmėdė*; *Oszaleniė, pasiutimas ~ pasiutimas* S. Dauk II 213, plg. SJP 3 617(78): lenk. *oszaleć*, vok. *nārrifch werden, verrücht werden, rasen*, rus. *одуреть, ряхнуться*, LLKŽ_{Lal} 134: lenk. *oszaleć*, liet. *patrakti, pasiusti*, LLKŽ_{Vaitk} 398: lenk. *oszaleć*, liet. *pamišti, išsikraustyti iš proto; pasiusti; Wsciekłość, pasiutimas ~ pasiutimas* S. Dauk III

263, plg. LLKŽ_{Lal} 283: lenk. *wściekłość*, liet. *pasiutimas, padūkimas; Zараzenie, zarażenie, uzkrietimas. (marû) ~ užkrėtimas (maru)* S. Dauk III 337), plg. LLKŽ_{Lal} 311: lenk. *zarażenie*, liet. *užkrėtimas, užsikrėtimas*;

(2) *Opuchłaść, sùpùtimas ~ suputimas* S. Dauk II 200, plg. LLKŽ_{Lal} 130: lenk. *opuchłość*, liet. *sutinimas*;

(3) *Katalepsya, apmirimas, wiso kuno, ar wieno strajpsti arba członko ~ apmirimas, viso kūno ar vieno straipsčio arba članko* S. Dauk I 272; *Letarg, numerdiejimas ~ numerdėjimas* S. Dauk I 335, plg. LLKŽ_{Lal} 76: lenk. *letarg*, liet. *mirties miegas, letargas*;

(4) *Pokaszliwanie, pakosiejimas ~ pakosėjimas* S. Dauk II 284, plg. SJP 4 279(39): *pokaszlec* „be paliovos kosėti“, LLKŽ_{Lal} 158: lenk. *pokaszliwać*, liet. *kosėti*, LLKŽ_{Vaitk} 471: lenk. *pokaszliwanie*, liet. *kosčiojimas*.

Kaip rodo LKŽe duomenys, dauguma minėtų vedinių yra gyvosios kalbos žodžiai. Vedinio *pripuolimas* „prisimetimas (ligos)“ vartosenos sakinių nefiksuota, bet veiksmazodžio *pripulti* „prisimesti (ligai)“ vartosenos sakinių pateikta iš Skudutiškio (Molėtų r.), Alovės (Alytaus r.), Rūdiškių (Trakų r.). Vediny *pasiutimas* „išėjimas iš proto, išprotėjimas“ pateiktas tik iš Georgo H. F. Nesselmanno lietuvių kalbos žodyno (1851), bet *pasiusti* „išeiti iš proto, išprotėti“ vartosenos sakinių užrašyta iš Trakų, Sintautų (Šakių r.), Varnių (Telšių r.) ir Strūnaičio (Švenčionių r.). LKŽe *užkrėtimo* vartosenos pavyzdžių gyvojoje kalboje nefiksuota, tačiau *užkrėsti* „ligos mikrobus užnešti“ yra gyvosios kalbos žodis – vartosenos sakiniai iš Vilkaviškio, Pilviškių (Vilkaviškio r.), Grūžių (Pasvalio r.), Kupiškio. Vedinio *suputimas* „sutinimas“ vartosenos sakinių pateikta iš Kvėdarnos (Šilalės r.) ir Žemaitkiemio (Ukmergės r.). *Apmirimas* „jautrumo netekimas, nutirpimas“ pateiktas iš Fr. Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyno (1883), veiksmazodis *apmirti* yra gyvosios kalbos žodis, tačiau „netekti jautrumo, nutirpti (apie kurią nors organizmo dalį)“ reikšme gyvojoje kalboje nefiksuotas.

Skyrium minėtini vediniai *numerdėjimas, pakosėjimas*. Reikia pasakyti, kad veiksmazodis *numerdėti* pirmąja reikšme „nualpti, apmerdėti“ užrašytas iš Ėriškių (Panevėžio r.), o antrąja – „netekti gyvybės ženklų, apmirti“ – iš S. Daukanto raštų. Veiksmazodis *pakosėti* „kiek kosėti“ fiksuotas Pociūnėliuose (Radviliškio r.) ir Rusnėje (Šilutės r.).

-ulis / -ulyš. Šių priesagų vediniai eina fiziologinių reiškinių ar būsenų pavadinimais. Jie padaryti iš organizmo fiziologinius procesus žyminčių veiksmazodžių (DLKG 2006: 95). Taigi galima sakyti, kad ši priesaga

savo darybine reikšme yra medicininė. Tiriamuose žodynuose vyrauja ilgojo priesagos varianto *-uly*s vediniai: *Bolączka*, i. f. **Skàudūl'is**, <...> ~ *skauduly*s I 20, plg. LLKŽ_{Lal} 10: lenk. *bolączka*, liet. *skauduly*s, *opa*; *Boleść*, **sopuly**s ~ *sopuly*s S. Dauk I 94, plg. LLKŽ_{Lal} 10: lenk. *boleść*, liet. *sopuly*s; *Czkauka*, **čiauduly**s ~ *čiauduly*s S. Dauk I 127, bet plg. SJP 1 974(61), 5 569(72): lenk. *czkawka* ob. *szczkawka*, i, ž., *szczkota*, y, ž., *szczkanie*, rus. *ukoma*, vok. *der Schluchzen*, *der Schlucken*. *Singultus*, *szczkanie*, *szczkota*, LLKŽ_{Lal} 18: lenk. *czkawka*, liet. *žagsėjimas*, *žaguly*s, LLKŽ_{Vaitk} 74: lenk. *czkawka*, liet. *žaguly*s; *Dawica*, -cy. f. **Smàugūl'is**, *smāugūlia* ~ *smauguly*s I 42, plg. SJP 1 417(64): *dawica*, y, ž. „skauduly s gerklėje“; *Dychawica*, **dusuly**s ~ *dusuly*s S. Dauk I 171, plg. LLKŽ_{Lal} 28: lenk. *dychawica*, liet. *dusuly*s; *Dyszenie*, -nia. n. <...>, **dūsūl'is**, -ia. ~ *dusuly*s I 61, plg. LLKŽ_{Lal} 28: lenk. *dyszeń*, liet. *kvėpuoti*, *alsuoti*; *Dziwe mięso*. – **Skàudulīs** ~ *skauduly*s I 65, plg. LLKŽ_{Lal} 30: lenk. *dziwy*, a. *dziwe mięso*, liet. *piktoji mėsa*; *Jątrznica*. **Skàdulīs** ~ *skauduly*s I 95, plg. SJP 2 246(34): *jątrzyca* „pūliuoti“; *Kaszel*. <...>, **kòsūl'is** ~ *kosuly*s I 106; *Kaszel*, **kosūly**s ~ *kosuly*s S. Dauk I 272, plg. LLKŽ_{Lal} 56: lenk. *kaszel*, liet. *kosuly*s; *Kaszlisko*, **kosuly**s ~ *kosuly*s S. Dauk I 272, plg. SJP 2 331(42): *kaszlisko*, a, n., „bjaurus kosuly“; *Kichawka*, **czeuduly**s ~ *čiauduly*s S. Dauk I 276, plg. LLKŽ_{Lal} 57: lenk. *kichawka*, liet. *čiauduly*s; *Kolika*, *kolka*, **dyguly**s ~ *dyguly*s S. Dauk I 290, plg. SJP 2 407(50): *kolika*, *kolka*, i, ž. „sunki žarnų negalia“; *Poziew*, **žiovuly**s ~ *žiovuly*s S. Dauk II 343, plg. LLKŽ_{Vaitk} 524: lenk. *poziewać*, liet. 1) *žiovauti*, lenk. *poziewanie*, liet. *žiovavimas*; *Sadzel*, **skauduly**s ~ *skauduly*s S. Dauk III 84, plg. SJP 5 206(24): *sadzel*, a, m. „žaidza; gumbas, guzas; votis; piktžaidzė; skauduly“; *Wrzód*, *skauduly*s ~ *skauduly*s S. Dauk III 262, plg. LLKŽ_{Lal} 283: lenk. *wrzód*, liet. *skauduly*s, *votis*, *spaugas*; *Zgaga*, **žioguly**s ~ *žioguly*s S. Dauk III 359, bet plg. LLKŽ_{Lal} 321: lenk. *zgaga*, liet. *rėmuo*; *Ziewacz*, *žiovuly*s ~ *žiovuly*s S. Dauk III 364, plg. LLKŽ_{Lal} 323: lenk. *ziewać*, liet. *žiovauti*. Pridurtina, kad, LKŽe duomenimis, visi minėti priesagos *-uly*s vediniai žinomi gyvojoje kalboje. *Skauduly*s, *sopuly*s, *čiauduly*s, *dusuly*s, *žiovuly*s plačiai žinomi visoje Lietuvoje. *Smauguly*s „sunkus dusuly“ užrašytas Šatėse (Skuodo r.), Vieکشniuose (Mažeikių r.), Dusetose (Zarasų r.). Žodyne daugiausia pateikta *kosulio* vartosenos sakinių iš Aukštaitijos (Sml, Kp, Zt, Dkš, Eiš, Šlvn, Ss), o *dygulio* „dieglio“ – daugiausia iš Žemaitijos (Krkł, Vks, Plt, Vvr). Žiogulio pateikti du vartosenos sakiniai iš Jono Jablonskio raštų ir savaitraščio *Tiesos prietelius* (Priekulė, 1880).

Trumpojo varianto *-ulis* vedinių vos keletas: *Ból, u. m. Šòpūlis, <...> ~ sopulis* I 20, plg. LLKŽ_{Lal} 10: lenk. *ból*, liet. *skaudėjimas, skausmas; Boleść, -ści. f. <...>, sòpūlis, <...> ~ sopulis* I 20, plg. LLKŽ_{Lal} 10: lenk. *boleść*, liet. *sopulys; Kaszel. Kòsūlis, <...> ~ kosulis* I 106, plg. LLKŽ_{Lal} 56: lenk. *kaszel*, liet. *kosulys; Wrzodek, szunskaudulis ~ šunskaudulis* S. Dauk III 262, plg. SJP 6(II) 409(52): lenk. *wrząd, u. m., wrzodek, dku, m., rus. вєредѣ, чупєѣ, чупушекѣ, прорывѣ, LLKŽ_{Lal} 283: lenk. wrząd, liet. skaudulys, votis, spaugas, LLKŽ_{Vaitk} 882: lenk. wrząd, liet. votis; piktžaidė; skaudulys, žr. LKŽe: šunskaudulis „skaudulys nuo išgąščio, perauga“ (vienintelis iliustracinis vartosenos sakinyš iš Vieکشnių, Mažeikių r.).*

-ymas. Ilgojo priesagos *-imas* varianto *-ymas* vedinių iš pirminių ir išvestinių (priesaginių) veiksmazodžių pasitaikė vos keletas ir visi jie rasti S. Daukanto žodyne: *Doktorstwo, gydymas ~ gydymas* S. Dauk I 145, plg. LLKŽ_{Lal} 22: lenk. *doktorstwo*, liet. *daktarybė; Gojenie, dydymas*¹⁸, *wajstymas ~ gydymas, vaistymas* S. Dauk I 214, plg. LLKŽ_{Lal} 40: lenk. *gojenie*, liet. *gydymas; gijimas; Kuracya, gydymas ~ gydymas* S. Dauk I 319, plg. LLKŽ_{Lal} 71: lenk. *kuracja*, liet. *gydymas; Rodzenie, gimdymas ~ gimdymas* S. Dauk III 36, plg. LLKŽ_{Lal} 206: lenk. *rodzenie*, liet. *gimdymas; Wyleczenie, iszgydymas ~ išgydymas* S. Dauk III 279, plg. LLKŽ_{Lal} 290: lenk. *wyleczenie*, liet. *išgydymas; Zgojenie, sugydymas ~ sugydymas* S. Dauk III 360, plg. SJP 6(II) 1042(130): *zgoić* „užgydyti žaidą“, LLKŽ_{Lal} 322: lenk. *zgoić*, liet. *užgydyti, LLKŽ_{Vaitk} 977, 935: lenk. zgoić psn. zagoić, liet. užgydyti*. Šių vedinių darybinė reikšmė ta pati kaip ir priesagos *-imas* vedinių – jie žymi su gydymu (daugiausia), gimdymu susijusius veiksmus. LKŽe duomenimis, vediniai *gydymas, sugydymas* žinomi Aukštaičiuose – *gydymo* vartosenos sakinyš iš Sintautų (Šakių r.), o *sugydymo* – iš Panevėžio. *Vaistymas* užrašytas iš Janio Ryterio lietuviškai–latviško žodyno (Ryga, 1929), Aleksandro Kuršaičio lietuviškai–vokiško žodyno (1968–1973), Mykolo Miežinio *Lietuviszkai–latviszkai–lenkiszkaī–rusiszko žodyno* (Tilžė, 1894) ir buvusios Rytų Prūsijos ir Klaipėdos krašto mažiau žinomų raštų, kur nenurodomas smulkiau šaltinis, ar naujesnių laikraščių žodis. *Gimdymas* pateiktas iš J. Šlapelio lietuvių ir rusų kalbų žodyno (Vilnius, 1921), M. Daukšos *Postilės* (1599), Samuelio Boguslavo Chylinskio *Biblijos* (1660), o *išgydymas* – iš Samuelio Bitnerio *Naujojo Testamento*. Tačiau,

¹⁸ Šis žodis žodyne pažymėtas žvaigždute (*dydymas**), o išnašoje pateiktas paaiškinimas – „Turbūt norėta parašyti *gydymas*“.

LKŽe duomenimis, veiksmožodžiai *vaistyti* „gydyti“ (žinomas iš Priekulės, Bartninkų), *gimdyti* ir *išgydyti* yra gyvosios kalbos žodžiai.

-*inys*. Du su šia priesaga iš pirminių nepriešdėlinių veiksmožodžių *pūti* ir *sukti* išvesti veiksmų pavadinimai rasti S. Daukanto žodyne: *Gnilec, pūwinys*, ob. *szkorbut ~ puviny* S. Dauk I 214, plg. LLKŽ_{Lal} 40: lenk. *gnilec*, liet. *škorbutas*; *Kręcz, sukinys (gałwos) ~ sukinys* S. Dauk I 307. Abu įvardija ligas; pirmasis – avitaminozę, o antrasis – nervų ligą. LKŽe *puvinys* „skorbuto“ reikšme nefiksuotas, tačiau kitomis reikšmėmis žodis vartojamas gyvojoje kalboje. *Sukinys* „galvos sukimosi, svaigulio“ reikšme vartojamas Žemaičiuose. LKŽe užrašytas iš Girdiškės (Šilalės r.), Veiviržėnų (Klaipėdos r.), Kulių (Plungės r.), Žarėnų (Telšių r.), Lenkimų (Skuodo r.), Skuodo, Barstyčių (Skuodo r.), Endriejavo (Klaipėdos r.), Salantų (Kretingos r.), Gargždų (Klaipėdos r.), Vainuto (Šilutės r.).

-*ystė*. Vienas iš veiksmožodžio *gimdyti* išvestas priesagos *-ystė* vedinys žymi medicinos mokslą apie pagalbą nėščioms ir gimdančioms, jis rastas L. Ivinskio žodyne: *Akuszerstwo -a*, n. <...>. **Gimd'iste**. -es, m. ~ *gimdystė* I 2, plg. LLKŽ_{Lal} 2: lenk. *akuszerstwo*, liet. *akušierybė, akušerija*. L. Ivinskis prieš jį dar užrašė paaiškinimą: *Mòkslas padiejima gimdimuj ~ Mokslas padėjimo gimdymui*. LKŽe duomenimis, *gimdystė* fiksuota K. Sirvydo trikalbiame žodyne ir Fr. Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyne (1883).

-*smas*. Pasitaikė tik vienas iš išvestinio (priesaginio) veiksmožodžio, žyminčio fiziologinę būseną, padarytas vedinys L. Ivinskio žodyne: *Ból, u*. m. <...>, **skāusmas** ~ *skausmas* I 20; *Boleść, -ści*. f. *Skāusmas*, <...> ~ *skausmas* I 20. LKŽe duomenimis, tai tiek aukštaičių, tiek žemaičių vartojamas žodis.

1.1.3. YPATYBIŲ PAVADINIMAI, ARBA VARDAŽODŽIŲ ABSTRAKTAI

Šios darybinės kategorijos vedinių pamatiniai žodžiai yra vardažodžiai (dažniausiai būdvardžiai) ir jie žymi įvairias su medicina susijusias ypatybes.

-*umas*. Rasti aštuoni su šia priesaga išvesti vediniai – vardažodžių abstraktų pavadinimai, kurių pamatiniai žodžiai yra paprastieji arba išvestiniai būdvardžiai: *Chorobliwość, ligotumas ~ ligotumas* S. Dauk I 110, plg. LLKŽ_{Lal} 14: lenk. *chorobliwy*, liet. *ligūstas, nesveikas*, LLKŽ_{Vaitk} 61: lenk. *chorobliwy*, liet. *ligotas; paliegęs; Guzowatość, <...>, gumbūtumas ~ gumbuotumas* S. Dauk I 228, plg. LLKŽ_{Lal} 44: lenk. *guzowatość*, liet. *gumbuotumas; Krótkowidność, žlibumas, ~ žlibumas* S. Dauk I 310; *Osiwiałość, žilumas, <...>*, ob. *siwizna ~ žilumas* S. Dauk II 206, plg. SJP 3 592(74):

osiwiałość, ści, ź. „pražilimas“; *Ospowatość, rauplietumas* ~ *rauplētumas* S. Dauk II 209, plg. SJP 3 604(72): lenk. *ospowatość, ści, ź.*, vok. *die Pockengrübigekeit*, rus. *рябость, рябоватость, рябины*; *Siwość, žilumas*, <...> ~ *žilumas* S. Dauk III 108, plg. LLKŽ_{Lal} 224: lenk. *siwość*, liet. *žilumas*, LLKŽ_{Vaitk} 704: lenk. *siwość*, liet. *žilumas*; *Smiertelność, marumas* ~ *marumas* S. Dauk III 124, plg. LLKŽ_{Lal} 230: lenk. *śmiertelność*, liet. *mirtinumas, marumas*, LLKŽ_{Vaitk} 780: lenk. *śmiertelność*, liet. *mirtinumas, mirštamumas*; *Zezowatość, žwajrumas* ~ *žvairumas* S. Dauk III 358, plg. LLKŽ_{Vaitk} 975: lenk. *zezowatość*, liet. *žvairumas*; *Zyłowatość, gyslotumas* ~ *gyslotumas* S. Dauk III 380, plg. LLKŽ_{Lal} 331: lenk. *żyłowatość*, liet. *gįslotumas*, LLKŽ_{Vaitk} 1010: lenk. *żyłowaty*, liet. *gyslotas*. Vediniai *ligotumas, žlibumas, žilumas, marumas* yra gyvosios kalbos žodžiai. LKŽe *gumbuotumas* pateiktas iš Antano Lalio lenkų ir lietuvių kalbos žodyno (Vilnius, 1912), *rauplētumas* – iš Maxo Niedermanno, Alfredo Senno, Franzo Brenderio ir Antano Salio lietuvių rašomosios kalbos žodyno (1932–1968), Žemaitės ir Jono Jablonskio raštų, *žvairumas* – iš Fr. Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyno (1883), S. Daukanto raštų, J. Ryterio lietuviškai–latviško žodyno (Ryga, 1929), J. Šlapelio lietuvių ir rusų kalbų žodyno (Vilnius, 1921) ir jau minėtų autorių lietuvių rašomosios kalbos žodyno (1932–1968), *gyslotumas* – iš Viktoro Gailiaus ir Miko Šlažo vokiškai–lietuviško žodyno (Klaipėda, 1932). Tačiau pasakytina, kad būdvardžiai *gumbuotas, rauplėtas, žvairas, gyslotas* yra gyvosios kalbos žodžiai.

-ybė. Trys ypatybių pavadinimai, išvesti iš būdvardžių *aklas, žlibas* ir *žilas* su priesaga *-ybė*, aptikti S. Daukanto žodyne: 1 *Ciemnota, aklybe* ~ *aklybė* S. Dauk I 116, plg. LLKŽ_{Lal} 15: lenk. *ciemnota*, liet. *aklumas*; *Krótkowidność, <...>, žlibybe* ~ *žlibybė* S. Dauk I 310; *Osiwiałość, <...>, žilybe*, ob. *siwizna* ~ *žilybė* S. Dauk II 206, plg. LLKŽ_{Lal} 132: lenk. *osiwiały*, liet. *pražilęs*, LLKŽ_{Vaitk} 394: lenk. *osiwiały*, liet. *pražilęs*; *Siwość, <...>, žilybe* ~ *žilybė* S. Dauk III 108, plg. LLKŽ_{Lal} 224: lenk. *siwość*, liet. *žilumas*, LLKŽ_{Vaitk} 704: lenk. *siwość*, liet. *žilumas*. Pažymėtina, kad vedinys *žlibybė* „trumparegystė“ Giedriaus Subačiaus laikomas S. Daukanto naujadaru¹⁹ (žr. Subačius 1993: 163). LKŽe *aklybės* „neturėjimo regėjimo, aklumo“

¹⁹ Rūpinimasis leksika, jos grynumu nuvedė S. Daukantą naujadarų kūrimo keliu (DLL suskaičiuota apie 3800 naujadarų). S. Daukantas kūrėsi naujadarus, matyt, ne tik iš reikalo, bet ir dėl lietuvių kalbos prestižo, norėdamas tiems „mokytiems“ parodyti, kad lietuvių kalba gryna, „nėra sąmėžinis visokių kalbų“ ir ne mažiau žodinga negu lenkų kalba. Visa tai rodo, kad S. Daukantas, be pagrindinių DLL skaitytųjų lietuvių, turėjo galvoje ir kitataučius skaitytojus, kuriems DLL turėjo būti lietuvių kalbos žodingumo ir grynumo simbolis (žr. Subačius 1990: 29–30).

vartosenos sakiny s pateiktas iš Grūžių (Pasvalio r.). *Žilybė* į LKŽe pateko iš Fr. Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyno (1883), M. Niedermano, A. Senno, F. Brenderio ir A. Salio lietuvių rašomosios kalbos žodyno (1932–1968), A. Kuršaičio lietuviškai–vokiško žodyno (1968–1973), K. Sirvydo trikalbio žodyno, S. Daukanto raštų, Dominiko Sutkevičiaus *Žodinio. Letuwiszky–Lotiniszky–Lenkiszko* (1848), G. H. F. Nesselmano lietuvių kalbos žodyno (1851), Saliamono Mozerkos Slavočinskio giesmyno (1646).

–*ata*. Dviem vardažodžių abstraktų pavadinimais S. Daukanto žodyne eina iš paprastojo būdvardžio *gyvas* ir išvestinio būdvardžio *nesveikas* padaryti vediniai: *Niezdrowie*, *neswejkata* ~ *nesveikata* S. Dauk II 130, plg. LLKŽ_{Lal} 110: lenk. *niezdrowie*, liet. *nesveikata*, LLKŽ_{Vaitk} 329: lenk. *niezdrowie*, liet. psn. *nesveikata*, *negalavimas*; *Zycie*, <...>, *gywata* ~ *gyvata* S. Dauk III 380, plg. LLKŽ_{Lal} 330: lenk. *życie*, liet. *gyvata*, *gyvastis*, LLKŽ_{Vaitk} 1008: lenk. *życie*, liet. 1) *gyvybė*. Abu yra gyvosios kalbos žodžiai – *nesveikata* „liga, negalavimas“ užrašyta iš Šimkaičių (Jurbarko r.), Alksnėnų (Vilkaviškio r.), Vieکشnių (Mažeikių r.), Ėriškių (Panevėžio r.), Pagramančio (Tauragės r.), Vyžuonų (Utenos r.), Ramygalos (Panevėžio r.), Marijampolės, Degučių (Zarasų r.), Pociūnėlių (Radviliškio r.), Platelių (Plungės r.), Deltuvos (Ukmergės r.), o *gyvatos* „gyvybė“ pateiktas tik vienas vartosenos sakiny s iš Leipalingio (Lazdijų r.).

–*ystė*. Du priesagos –*ystė* vediniai S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose yra *Aptekarstwo* –a, n. *Wajst’iūstė* –es, m. <...> ~ *vaistinystė* I 5 „vaistininko verslas“, plg. SJP 1 24(14): lenk. *aptekarsstwo*, a., n. „vaistininko meistriškumas“, vok. *die Apothekekunst* ir *Cyrulstwo*, *kraulejdyste* ~ *krauleidyste* S. Dauk I 122 „kaimo chirurgo profesija“, plg. SJP 1 342(57): lenk. *cyrulictwo*, a, n. „chirurgija“, vok. *die Chirurgie*, *die Wundarzneykunst*, rus. *хирургия*. Kiek plačiau apie šiuos vedinius.

LKŽe duomenimis, *vaistinystė* gali būti L. Ivinskio naujadaras, kadangi kitų šio žodžio vartosenos šaltinių sutrumpinimų žodyne nefiksuota. Koks šio vedinio pamatinis žodis? Greičiausiai *vaistinė* (žinoma iš gyvosios kalbos), nors galėtų būti ir būdvardis *vaistinis*. Žodyne *vaistinystė* fiksuota tik kaip L. Ivinskio žodis.

S. Daukanto žodyno vediny s *krauleidyste* remiasi asmens pavadinimu *krauleidys* „kas leidžia kraują (prakirsdamas gyslą)“ ir žymi verslą. Žodis LKŽe nefiksuotas, G. Subačiaus laikomas S. Daukanto naujadaru (žr. Subačius 1993: 174).

-**yba**. Vienas priesagos -yba ypatybės pavadinimas, kurio pamatinis žodis yra paprastasis kokybinis būdvardis *gyvas*, aptiktas S. Daukanto žodyne: *Życie, gywyba*, <...> ~ *gyvyba* S. Dauk III 380, plg. LLKŽ_{Lal} 330: lenk. *życie*, liet. *gyvata, gyvastis*, LLKŽ_{Vaitk} 1008: lenk. *życie*, liet. 1) *gyvybė*. Tai žodis, žinomas iš gyvosios kalbos – daugiausia vartosenos sakinių pateikta iš Žemaičių (Salantai (Kretingos r.), Mosėdis (Skuodo r.), Šatės (Skuodo r.)).

-**ysta**. S. Daukanto žodyne fiksuotas priesagos -ysta vedinys *Felczerstwo, kraulejdysta* ~ *krauleidysta* S. Dauk I 188. Jis, kaip ir aptartasis *krauleidystė*, greičiausiai S. Daukanto sukurtas. Skirtumas tas, kad šios priesagos vedinys turi kitą – „felčerio amato“ – reikšmę. Kaip rašo G. Subačius savo studijoje, „neaišku, kaip S. Daukantas skyrė priesagas -ysta ir -ystė (plg. *krauleidysta* ir *krauleidystė*); galbūt jis kiek ir jautė mažiau produktivios -ysta išskirtinumą“ (Subačius 1993: 178–179).

1.1.4. VEIKĖJŲ IR VEIKSMAŽODINĖS YPATYBĖS TURĖTOJŲ PAVADINIMAI

Tai tokie iš veiksmažodžių padaryti daiktavardžiai, kurie žymi veiksmo atlikėją ar būsenos patyrėją (paprastai gyvą būtybę, dažniausiai asmenį), tačiau gali žymėti ir šiaip kokią būtybę, daiktą ar kitą dalyką (žr. DLKG 2006: 104; Ambrazas 1993: 112). Tai viena iš pačių seniausių darybos kategorijų (žr. Ambrazas, ten pat).

-**ėjas, -ėja**. Trys su priesaga -ėjas, -ėja padaryti veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai rasti S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose; tik pažymėtina, kad L. Ivinskis, priešingai nei S. Daukantas, greta vyriškosios giminės vedinio pateikė ir moteriškosios giminės galūnę: *Cirulik, ka. m. <...>*. **Skutiėjas, -a. w.** ~ *skutejas, skutėja* I 36, plg. LLKŽ_{Lal} 17: lenk. *cyrulnik*, liet. *barzdaskutys*, SJP 1 342(57): lenk. *cyrulik, a. m.* „išorinių ligų, žaizdų ir kt. gydytojas“; vok. *der Wundarzt, der Chirurgus, Chirurg*, rus. *цѣрюльникъ, хирургъ, лѣкаръ, рудометъ*. Gyvojoje kalboje *cyrulik* ≠ *golibroda* „barzdaskutys“; vok. *der Barbier*, žr. LKŽe: *skutejas, -a* „barzdaskutys“; *Lekarz, wajs-tiejias. <...>* ~ *vaistėjas* S. Dauk I 332, plg. SJP 2 614(80): lenk. *lekarz, a. m.*, „kuris gydo“; vok. *der Arzt*, rus. *врачь, врачеватель, исцѣльитель*, LLKŽ_{Lal} 75: lenk. *lekarz*, liet. *gydytojas*, LLKŽ_{Vaitk} 231: lenk. *lekarz*, liet. *gydytojas*. LKŽe žodis *skutejas* „barzdaskutys“ pateiktas iš Fr. Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyno (1883), M. Niedermanno, A. Senno, F. Brenderio ir A. Salio lietuvių rašomosios kalbos žodyno (1932–1968), o du vartosenos

sakiniai – iš L. Ivinskio raštų ir *Patarlių ir priežodžių* (Vilnius, 1958). *Vaistėjas* „gydytojas“ į LKŽe įtrauktas iš S. Daukanto raštų ir laikraščio *Tėvynės sargas* (Tilžė, 1901).

Vedinių *skutėjas* reikėtų plačiau paaiškinti. Tiek leksine, tiek darybine reikšme šis žodis nesisieja su medicina. Taigi norint motyvuoti jo priskyrimą prie medicinos leksikos, reikia pasiremti lietuvių medicinos istorijos faktais.

Pirmieji nuolat gyvenantys Lietuvoje diplomuoti gydytojai – medicinos daktarai – atsirado tik XV a. pabaigoje. Be to, jie buvo vien vidaus ligų gydytojai, nes tais laikais universitetuose chirurgijos nemokė, jie jos nežinojo ir nepraktikavo. Tokiu būdu už diplomuotų medicinos daktarų veiklos ribų liko visos išorinės ligos. Labiausiai iš nediplomuotų gydytojų jaujančiųjų buvo prasimušę barzdaskučiai²⁰, kurie ilgainiui savo specialybe pasirinko chirurgiją. Istoriniuose šaltiniuose jie minimi nuo XVI a. pradžios. Lietuvoje veikė barzdaskučių cechai (Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje). Barzdaskučių medicininė veikla buvo labai plati. Jie statė taures, klizmas, ruošė vonias, masažuodavo ligonius, nuleisdavo kraują, kirpo ir skuto žmones, tvarstė ir gydė žaizdas, opas, atverdavo pūlinius, gydydavo išnirimus, kaulų lūžius, taip pat amputuodavo galūnes, traukdavo dantis, gydė venerines ligas, dalyvaudavo teismuose kaip medicinos ekspertai. Didesnę darbo dalį jie dirbdavo savo dirbtuvėse, vadinamosiose oficinose, tačiau nevengdavo darbo ir gatvėse, aikštėse, turgavietėse. Barzdaskučių namus ženklino barzdaskučių cecho emblema – varinė lėkštė, kabinama ant ilgo strypo virš namo durų. Barzdaskučių cecho veikla XVI–XVIII a. miesto gyvenime buvo labai svarbi. Jie buvo vieninteliai, galėję padėti ištikus traumai ar susirgus (žr. Lelis 1960: 118–124; Jasaitis 1974: 64–71; Bagdonavičius 1988: 33–37; Sasnauskas 2000: 39).

-tojas, -toja. Su šia priesaga išvesti vediniai pavadina asmenis. Tai tikrieji veikėjų pavadinimai. Žodynuose beveik visi kalbamosios priesagos vediniai yra gydymo specialisto (lot. *medicus*) pavadinimai: *Doktor, -a*. m. **G'reditojas, -ja**. w. <...> ~ *gydytojas, gydytoja* I 48; *Doktor, gydytojas*. <...> ~ *gydytojas* S. Dauk I 145, plg. LLKŽ_{Lal} 22: lenk. *doctor*, liet. *daktaras; gydytojas*, LLKŽ_{Vaitk} 91: lenk. *doktor*, liet. 2) šnek. *daktaras, gydytojas; Doktorka, gydytoja* ~ *gydytoja* S. Dauk I 145; *Lekarka, wajstytoja* ~ *vaistytoja* S. Dauk I 332, plg. LLKŽ_{Lal} 75: lenk. *lekarka*, liet. *gydytoja*, LLKŽ_{Vaitk} 231: lenk.

²⁰ Lietuvos medicinos istorijos tyrinėtojų straipsniuose, be *barzdaskučių* termino, dar vartoti terminai *cirulnikai, cirulnykai, bolberiai, barberiai, chirurgai-cir(i)ulnykai, pirtininkai-cir(i)ulnykai, barzdaskučiai chirurgai, kraujalaidžiai*.

lekarka, liet. 1) *gydytoja*; *Lekarz*, <...>, *gydytojas* ~ *gydytojas* S. Dauk I 332, plg. SJP 2 614(80): lenk. *lekarz*, *a*, m., „kuris gydo“; vok. *der Arzt*, rus. *врач*, *врачеватель*, *исцелитель*, LLKŽ_{Lal} 75: lenk. *lekarz*, liet. *gydytojas*, LLKŽ_{Vaitk} 231: lenk. *lekarz*, liet. *gydytojas*; *Ozdrowiciel*, *gydytojas* ~ *gydytojas* S. Dauk II 219, plg. SJP 3 635(80): lenk. *ozdrowiciel*, *a*, m., „kuris išgydo, grąžina sveikatą“; vok. *der Gefundmacher*, LLKŽ_{Vaitk} 402: lenk. *ozdrowić*, liet. *išgydyti*. LKŽe pateiktas vienas žodžio *gydytojas* vartosenos sakinyš iš Ėriškių (Panevėžio r.), o *vaistytojo* vartosenos sakinių iš gyvosios kalbos nepateikta, tik iš senųjų ir vėlesnių rašytinių šaltinių.

-klė. Ši priesaga DLKG įvardyta kaip nedarioji kalbamosios vedinių grupės priesaga (DLKG 2006: 111). Žodynuose rastas vienas su priesaga *-klė* iš pirminio veiksmožodžio *gerti* išvestas veiksmožodinės ypatybės turėtojo pavadinimas: *Czeluść*, *-ści*. f. **Gėrklīē**, iės. m. ~ *gerklė* I 38, plg. LLKŽ_{Lal} 18: lenk. *czeluść*, liet. *žandikaulis*; *nasrai*, LLKŽ_{Vaitk} 73: lenk. *czeluszć*, liet. 2) prk. *nasrai*, *žiotys*; *Gardło*. **Gėrklīē** ~ *gerklė* I 76, plg. LLKŽ_{Lal} 37: lenk. *gardło*, liet. 1) *gerklė*, *ryklė*; *gerklos*; *Krtań*, **gėrkle** ~ *gerklė* S. Dauk I 311, plg. LLKŽ_{Lal} 68: lenk. *krtań*, liet. *stemplė*, *gerklė*, LLKŽ_{Vaitk} 216: lenk. *krtań*, liet. anat. *gerklos*, žr. LKŽe: *gerklė* 1. „priekinė kaklo dalis (pharynx, larynx, trachea)“ (aukštaičių ir žemaičių vartojamas žodis).

-ulys / -ulis, -ulė. Šios priesagos veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai dažniau žymi gyvius, augalus ar šiaip daiktus, o asmenis žymintys vediniai yra kiek retesni (DLKG 2006: 108). Tiriamuose žodynuose rasta po vieną asmens pavadinimą su abiem priesagomis, tik L. Ivinskio dar pateikta ir moteriškosios giminės galūnė: *Osesek*, *osysek*, **žindulys**. (*wajkas*) ~ *žindulys* S. Dauk II 205, plg. LLKŽ_{Lal} 132: lenk. *osesek*, liet. *žindomas kūdikis*, LLKŽ_{Vaitk} 393: lenk. *osesek*, liet. 1) *žinduklis*; *Ciało*, *-a*. n. <...>, **nuòmīrūlis**, *-lia*. w. *lé*, *-les*. <...> ~ *nuomirūlis*, *nuomirūlė* I 32 „numirėlis, -ė“; plg. SJP 1 288(47): lenk. *ciało* ≠ *ciało bez duszy*, *martwe*, *umarłe* ≠ *trup*, vok. *der Leib*, *der Leichnam*, *die Leiche*, rus. *мертвецъ*. S. Daukanto žodyno vedinio pamatinis žodis yra nepriešdėlinis negalininkinis veiksmožodis *žįsti*, o L. Ivinskio žodyno vedinio – priešdėlinis negalininkinis veiksmožodis *numirti*. LKŽe *žindulio* „žindomo vaiko“ vartosenos sakinyš užrašytas Ratnyčioje (Varėnos r.), o *nuomirulio* „numirėlio“ vartosenos sakinių pateikta iš L. Ivinskio raštų ir A. Juškos žodyno. Semantiniu atžvilgiu vediniai priklauso su medicina susijusių asmenų pavadinimų grupei.

-*ēlis*, -*ēlē*. „Tai pati ryškioji veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimų priesaga, savo darumu žymiai pralenkianti visas kitas šios rūšies vedinių priesagas.“ Šios priesagos pavadinimai paprastai žymi asmenis ir turi menkinamąją reikšmę (DLKŽ 2006: 105). Tiriamuose žodynuose du su kalbama priesaga išvesti vediniai neturi minėtosios reikšmės. S. Daukanto žodyne pateiktas vedinys žymi asmenį, sergantį katalepsijsa: *Kataleptyk*, *apmirielis* ~ *apmirėlis* S. Dauk I 272. Jis padarytas iš priešdėlinio pirminio negalininkinio veiksmožodžio *apmirti*. Žinomas iš gyvosios kalbos, tačiau kalbama reikšme LKŽe šis žodis nefiksuotas.

Atskirai aptartinas L. Ivinskio žodyne pateiktas vedinys su priesaga -*ėlė*: *Chyragra*, -*gry*. f. <...>. *Gřižielė*, -*es*. m. <...> ~ *grižėlė* I 31 (MedŽ lot. *chiragra*, liet. *chirarga*, *plaštakų podagra*), plg. SJP 1 282(46), 240(41): *chyragra* ob. *chiragra*, y, ž., „rankų laužymas“. Vediniai su šia priesaga sudaro lyg ir atskirą darybos tipą. Jie turi vien moteriškosios giminės formas. Darybos atžvilgiu nuo priesagos -*ēlis* vedinių priesagos -*ėlė* vediniai skiriasi tuo, kad remiasi nepriešdėliniais veiksmoždziais (DLKG 2006: 105–106). Vedinys yra ligų semantinės grupės pavadinimas, juo įvardyta rankų sausgėla. LKŽe žodis *grižėlė* pateiktas kaip rašytinių šaltinių (Dionizo Poškos raštų, autoriaus, gyvenusio 1821–1880 m., rankraščio) žodis.

-*tinė*. Priesagos -*tinė* vedinys *giltinė*, vartojamas daugelyje XVI–XVII a. raštų (žr. Ambrazas 1993: 128), rastas ir S. Daukanto žodyne: *Smierc*, *giltine*, <...> ~ *giltinė* S. Dauk III 123, plg. LLKŽ_{Lal} 230: lenk. *śmierć*, liet. *mirtis*, LLKŽ_{Vaitk} 779: lenk. *śmierć*, liet. *mirtis*. LKŽe *giltinės* „mirties“ vartosenos sakinių pateikta iš Merkinės (Varėnos r.), Baisogalos (Radvilišio r.), Keturvalakių (Vilkaviškio r.), Kvėdarnos (Šilalės r.), Sasnavos (Marijampolės r.), Šimonių (Kupiškio r.).

Minėtinas vienas iš išvestinio galinininkinio veiksmoždzio *gydyti* su priesaga -*tinė* sudarytas veiksmožodinės ypatybės turėtojo pavadinimas, žymintis gydymo mokslą: 2 *Doktorstwo*, -*an*. *G'id'itínė*, -*nes*. m. <...> ~ *gydytinė* I 48, plg. LLKŽ_{Lal} 22: lenk. *doktorstwo*, liet. *daktarybė*, LLKŽ_{Vaitk} 91: lenk. *doktorstwo*, liet. 2) sen. *gydytojo pareigos*. Šis vedinys LKŽe nefiksuotas, taigi galėtų būti L. Ivinskio naujadaras.

-*uvis*. Diachroninės žodžių darybos atžvilgiu priesagos -*uvis* vediniu galima laikyti *liežuvoj* (lot. *lingua*), sudarytą iš paprastojo veiksmoždzio *liežti*: *Język*. *Liežuwis* ~ *liežuvis* I 97, plg. LLKŽ_{Lal} 53: lenk. *język*, liet. *liežuvis*, LLKŽ_{Vaitk} 170: lenk. *język*, liet. 1) *liežuvis*. Šis žodis vartojamas visoje Lietuvoje.

1.1.5. VARDAŽODINĖS YPATYBĖS TURĖTOJŲ PAVADINIMAI

Tai tokie iš būdvardžių ar daiktavardžių su įvairiomis priesagomis sudaryti daiktavardžiai, kurie žymi asmenį, gyvą būtybę ar daiktą pagal kurią nors būdingą ypatybę (DLKG 2006: 113, plačiau žr. Ambrazas 2000: 113). Sautiaus Ambrazo pastebėjimu, tai pati gausiausia lietuvių kalbos vardažodinių daiktavardžių darybos kategorija (Ambrazas 2000: 113).

-inis, -inė. Lietuvių kalboje daiktavardėdami būdvardžiai su šia priesaga dažnai gauna ypatybės turėtojų reikšmes. Šio darybos tipo vedinių užfiksuota jau XVI–XVII a. raštuose (Ambrazas 2000: 145). Minėtinas sudaiktavardėjęs vyriškosios giminės priesagos *-inis* vedinys S. Daukanto žodyne: *Lasota, kruminis* ~ *krūminis* S. Dauk I 329 (?) „krūminis dantis“ (Medž lot. *molaris*, liet. *krūminis* (dantis)). Taip pat šiame žodyne pateiktas ir moteriškosios giminės priesagos *-inė* vedinys *Piers, <...>, krutine* ~ *krūtinė* S. Dauk II 240 (žr. Skardžius 1996: 264), kuris paplitęs nuo raštijos pradžios (Ambrazas 2000: 145), plg. SJP 4 105(14): a) *latiori sensu piers, piersi* „kūno dalis tarp kaklo, šonų ir pilvo“, LLKŽ_{Lal} 143: lenk. *piers*, liet. *krūtinė*, LLKŽ_{Vaitk} 429: lenk. *piers*, liet. 1) *krūtinė*. Semantiniu atžvilgiu abu žodžiai priklauso organų (virškinimo ir kvėpavimo) pavadinimų grupei. O žodis *krūtinė* (lot. *pectus*) dar yra ir kūno dalių semantinės grupės *Liemuo* pogrupio *Krūtinė* pavadinimas. Kaip ir jau minėti anatomijos sąvokų pavadinimai *gerklė, liežuvis*, pastarieji du vediniai taip pat yra gyvosios kalbos žodžiai. LKŽe pateiktas vienas žodžio *krūminis* vartosenos sakiny iš Sudeikių (Utenos r.), o *krūtinės* anatomine reikšme vartosenos sakinių nefiksuota (daugiausia iš grožinės lietuvių literatūros), tačiau sutrumpinimai – žemaičių šnektų: *Salantai* (Kretingos r.), *Mosėdis* (Skuodo r.), *Alsėdžiai* (Plungės r.), *Upyna* (Šilalės r.).

-lės. S. Daukanto žodyne rastas vienas priesagos *-lės* vedinys – labai pavojingos ūminės infekcinės ligos (lot. *variola* ME II 213), kuriai būdingas karščiavimas, organizmo apnuodijimas ir išbėrimas, pavadinimas: *Ospa, rauples* ~ *rauplės* S. Dauk II 209 „raupai“, plg. LLKŽ_{Lal} 133: lenk. *ospa*, liet. *rauplės*, LLKŽ_{Vaitk} 395: lenk. *ospa*, liet. 1) *raupai, rauplės*; 1) *Pierzchnice, rauples* ~ *rauplės* S. Dauk II 241, plg. LLKŽ_{Lal} 133: lenk. *ospa*, liet. *rauplės*. Pranas Skardžius yra pažymėjęs, kad su priesaga *-lė* pirmiausia yra sudaromi veiksminės reikšmės daiktavardžiai, vienas kitas šios priesagos daiktavardis žymi gyvas būtybes, bet daugiausia priesagos *-lė* vediniai yra konkrečios reikšmės – reiškia įvykio ar veiksmo rezultatą, įrankį ir kt. (Skardžius 1996: 169). Kalbamosios priesagos vedinių būryje jo pateiktas

ir vedinys *rauplės*. Ši liga taip vadinama gyvojoje kalboje – LKŽe daugiausia vartosenos pavyzdžių iš Žemaitijos: Užvenčio (Kelmės r.), Vainuto (Šilutės r.), Papilės (Akmenės r.), Nemakščių (Raseinių r.), Upynos (Šilalės r.), Gegrenų (Plungės r.), Eržvilko (Jurbarko r.), Kuršenų (Šiaulių r.), vienas iš Aukštaitijos – Šunskų (Marijampolės r.).

-*lis*. Dvejojai galima būtų traktuoti gyvosios kalbos žodį – piršto antrojo sąnario viršutinės dalies pavadinimą *krumplis* (MedŽ lot. *condylus*, liet. *krumplys* (kaulinis išsikišimas kaulo gale)), kuris rastas S. Daukanto žodyne: *Kolano, krumplis*. <...> ~ *krumplis* S. Dauk I 288, bet plg. LLKŽ_{Lal} 61: lenk. *kolano*, liet. *kelys*, LLKŽ_{Vaitk} 192: lenk. *kolano*, liet. 1) *kelis*. Synchroniškai žiūrint, tai būtų paprastasis žodis, tačiau Pr. Skardžius jame išskiria priesagą *-lis*. Tad koks gi pamatinis šio vedinio žodis? Galėtų būti ir daiktavardis *krumpis* „dantelis, iškarpa“ (tokiu atveju šis vedinys priklausytų vardažodinės ypatybės turėtojų kategorijai), ir veiksmazodis *krumpėti* „iškarpyti iškarpas, dantelius“ (tuomet šis vedinys priklausytų veiksmo rezultato kategorijai) (žr. Skardžius 1996: 168). Straipsnyje jis laikomas iš daiktavardžio išvestu vediniu. LKŽe žodžio *krumplys* „piršto antrojo sąnario viršutinė dalis“ vartosenos sakinių daugiausia užrašyta iš Aukštaitijos: Daukšių (Marijampolės r.), Užpalių (Utenos r.), Pociūnėlių (Radviliškio r.), Kaniavos (Varėnos r.), Liškiavos (Varėnos r.), Smilgių (Panevėžio r.), Pušaloto (Pasvalio r.), Molėtų ir vienas iš Žemaitijos – Barstyčių (Skuodo r.).

-*onis*. Vienas ypatybės turėtojo pavadinimas (sergantis asmuo, lot. *patientis*) padarytas su šia priesaga iš daiktavardžio *liga*: *Pacyent, ligonis* ~ *ligonis* S. Dauk II 221, plg. LLKŽ_{Lal} 136: lenk. *pacjent*, liet. *ligonis*. Žodis plačiai paplitęs jau XVI a. (Ambrasas 2000: 164), žinomas iš gyvosios kalbos – vartosenos sakiniai iš Aukštaitijos: Ėriškių (Panevėžio r.), Taujėnų (Ukmergės r.), Rokiškio, Vištyčio (Vilkaviškio r.).

-*ūnė*. Čia minėtinas bendrinis ypatybės turėtojų pavadinimas – rankos kaulų sąnara per rankos vidurį (lot. *cubitus*): *Łokietek, alkune*. <...>. *Łokietki, łokcie, alkunes* ~ *alkūnė, alkūnės* S. Dauk I 341 (žr. Ambrasas 2000: 159), plg. LLKŽ_{Lal} 78: lenk. *łokieć*, liet. *alkūnė*, LLKŽ_{Vaitk} 246: lenk. *łokieć*, liet. 1) *alkūnė*. Šis vedinys yra diachroninės žodžių darybos objektas, nes žiūrint synchroniškai jis pasidaręs darybiškai neskaidomas (Urbutis 2009: 42). Kalbamojo kūno dalies pavadinimo „rankos kaulų sąnaro per rankos vidurį“ reikšmė vartosenos sakinių užrašyta iš Panevėžio, Grūžių (Pasvalio r.), Skaudvilės (Tauragės r.), Pušaloto (Pasvalio r.).

-ungis. Istorinės žodžių darybos tyrinėtojas S. Ambrazas kalbamajai darybos kategorijai priskyrė ypatybės turėtojo pavadinimą *Kaduk*. **Miesz-lungis.** <...> ~ *mėšlungis* I 101 (MedŽ lot. *spasmus*, liet. *spazmas*, *mėšlungis*), plg. SJP 2 287(40): lenk. *kaduk*, a, m. 2) „metamoji liga“, vok. *die schwere Krankheit, die fallende Sucht, morbus caducus*, LLKŽ_{Lai} 53: lenk. *kaduk*, liet. (med.) *nuomaras*, LLKŽ_{Vaitk} 172: lenk. *kaduk*, liet. 3) sen. *epilepsija, nuomaris*, nors, kita vertus, jį apibūdino kaip neaiškios darybos vedinį (Ambrazas 2000: 149). LKŽ_e pateikta iliustracinių vartosenos sakinių su žodžiu *mėšlungis* iš Luokės (Telšių r.), Švėkšnos (Šilutės r.). Šis žodis „konvulsijos, spazmo, traukulio“ reikšme žinomas Skirsnemunėje (Jurbarko r.), Vilkaviškyje, Endriejave (Klaipėdos r.).

1.1.6. VEIKSMO REZULTATO PAVADINIMAI

Šiai darybos kategorijai priklauso veiksmožodiniai priesagų darybos daiktavardžiai, kurie žymi veiksmo rezultatą ir objektą (žr. DLKG 2006: 125; Ambrazas 1993: 86).

-alas. S. Ambrazo manymu, ši būdvardinė priesaga yra viena iš svarbiausių veiksmo rezultatų darybos priemonių. Nemažai šio tipo vedinių yra jau XVI–XVII a. raštuose, ypač K. Sirvydo ir *Lexicon Lithuanicum* žodynuose (Ambrazas 1993: 99). Taigi čia minėtinas S. Daukanto žodyne pateiktas priesagos *-alas* vedinys – šviesiai gelsvo, kartais oranžinio, amoniako kvapo skysčio, kurį išskiria inkstai (lot. *urina* ME II 330), pavadinimas: *Mocz*, **myžalaj** ~ *myžalai* S. Dauk I 375, plg. LLKŽ_{Lai} 89: lenk. *mocz*, liet. *šlapumas*, *myžalai*, LLKŽ_{Vaitk} 276: lenk. *mocz*, liet. *šlapimas*. LKŽ_e greta jo pažyma *vulg.* Dalykiniu atžvilgiu jis priklauso organų ir skysčių pavadinimų semantinei grupei ir šlapimo organų ir skysčių semantiniam pogrupiui – inkstų išskiriamo iš organizmo skysčio, šlapimo pavadinimas. LKŽ_e pateiktas tik vienas iliustracinis sakiny su šiuo žodžiu iš Pociūnėlių (Radviliškio r.).

-slas. Su būdvardine priesaga padarytas veiksmo rezultato pavadinimas rastas L. Ivinskio žodyne. Tai tuštinantis išskiriamo tiesiosios žarnos turinio (lot. *faeces* ME I 366) pavadinimas: *Chyl, chil. u. m. Miészlas, -la. w. Atlajkaj widuriunse nuog wālgiū ~ mėšlas. Atlaikai viduriuose nuog valgiū* I 31 (žr. Ambrazas 1993: 98), bet plg. SJP 1 281(47): lenk. *1 chyl, chil, u, m., Medic. chylus*, „skrandyje suvirškinto maisto sultys“, vok. *der Milchsaft von den verbauten Speifen*, žr. MedŽ lot. *chylus*, liet. *chilas, pieninės sultys* (žarnų limfa maisto rezorbcijos metu). Jis reiškia „išmatas“ ir priklauso

virškinimo organų ir išskyrų semantiniam pogrupiui. Kaip matyti iš pateikto pavyzdžio, šį žodį L. Ivinskis dar plačiau paaiškino. LKŽe *mėšlo* „išmatų“ vartosenos sakinių užrašyta iš Linkuvos (Pakruojo r.), Liškiavos (Varėnos r.), Eržvilko (Jurbarko r.), Rimšės (Ignalinos r.), Gudžiūnų (Kėdainių r.), Šilalės, Salako (Zarasų r.), Sedos (Mažeikių r.), Gudelių (Marijampolės r.).

1.1.7. VIETŲ PAVADINIMAI

Tai daiktavardžiai, kurie padaryti iš daiktavardžių, veiksmažodžių ar būdvardžių ir žymi vietą pagal joje esančius daiktus, joje atliekamą veiksmą ar kokią jai būdingą ypatybę. Žymimoji vieta gali būti ir atvira, ir uždara. Kalbamię pavadinimai sudaro vidutinio dydžio darybos kategoriją (DLKG 2006: 133). Iš veiksmažodžių padarytus veiksmažodinius daiktavardžius S. Ambrazas vadino veiksmo vietų pavadinimais (Ambrazas 1993: 208). Vienas toks pavadinimas rastas L. Ivinskio žodyne.

-**tuvé**. Šios priesagos vedinys žymi įstaigą, specialiai skirtą pamatiniu priesaginiu veiksmažodžiu *sarginti* „prižiūrėti sergantį, slaugyti“ pasakytam veiksmui atlikti: *Infirmacija. Sàrgintūwé*. <...> ~ *sargintuvė* I 99, plg. SJP 2 206(29): lenk. *infirmarya* ob. *chorownia* „sergančiųjų kambarys vienuolyne“; vok. *das Krankenzimmer in den Klöstern*, rus. *больница, врачевница*, LLKŽ_{Vaitk} 158: lenk. *infirmeria*, liet. psn. *izoliatorius, medicinos punktas* (kalėjime, vienuolyne, pensione ir pan.). S. Ambrazas nustatė, kad daugiausia veiksmo vietų pavadinimų su priesaga -*tuvé* yra K. Sirvydo žodyne (Ambrazas 1993: 208). LKŽe duomenimis, šis žodis galėtų būti L. Ivinskio naujadaras: *sargintuvė* žr. *sargintinė* „gydykla“: Dabar yra kareivių *sargintuvė* (špitolė) IM1861,36.

1.1.8. ASMENŲ PAVADINIMAI PAGAL PROFESIJĄ

Šiai darybos kategorijai priskiriami tokie daiktavardžiai, kuriais yra pavadinamas asmuo pagal jo profesiją (DLKG 2006: 137). Rasti dviejų priesagų vediniai, „padaryti iš pamatinių daiktavardžių, žyminčių arba patį asmens verslą bei darbą, arba, dažniau, to verslo bei darbo objektą, gaminį, įrankį, vietą ar koki kitą tam verslui bei darbui būdingą dalyką“ (DLKG 2006: 137).

S. Ambrazo nuomone, istoriniu požiūriu asmenų pagal profesiją pavadinimus ir vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimus tikslinga laikyti vienos, t. y. vardažodinės ypatybės turėtojų kategorijos vediniais ir aptarti kartu. Tačiau sinchroninės žodžių darybos darbuose išskiriamos ypaty-

bės turėtojų pavadinimams labai artimos semantinės vedinių grupės, viena iš jų asmenų pavadinimai pagal profesiją (Ambrazas 2000: 113). Šiame straipsnyje remiamasi sinchroniniuose darbuose pateiktu kalbamųjų vedinių skirstymu.

-inykas / -ininkas. Tai du tos pačios priesagos variantai. Ji pati dariausia ypatybės turėtojų pavadinimų priesaga. Su ja tiek dabartinėje, tiek ir senojoje lietuvių kalboje dažniausiai daromi vediniai, žymintys profesiją. Daugiausia šio tipo vedinių užfiksuota K. Sirvydo žodyne (Ambrazas 2000: 118).

Du su priesaga *-inykas* iš daiktavardžių *dantis* ir, greičiausiai, *vaistis* „vaistas“ sudaryti vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai rasti S. Daukanto žodyne: *Dentysta*, ***dąntinykas***, <...> ~ *dantinykas* S. Dauk I 136 „kas gydo dantis“; plg. LLKŽ_{Lal} 20: lenk. *dentysta*, liet. *dantininkas*, *dantistas*, *dantų gydytojas*, LLKŽ_{Vaitk} 82: lenk. *dentysta*, liet. *dantų gydytojas*, žr. LKŽe: *dantininkas* 2. „dantų gydytojas“; *Lekorob*, ***wajstinykas*** ~ *vaistinykas* S. Dauk I 333, plg. SJP 2 617(78): lenk. *lekorób*, a, m. „vaistinininkas“; vok. *der Apotheker*, žr. LKŽe: *vaistininkas* 1. „vaistinės darbuotojas, turintis farmacijos išsilavinimą, provizorius“, 2. „kas gydo žolėmis, žolininkas“: Žodis *vaistinykas* užrašytas iš Subačiaus (Kupiškio r.), Karsakiškio (Panevėžio r.) ir Degučių (Zarasų r.). Nors variantas *dantinykas* LKŽe nepateiktas (*dantininkas* – iš gyvosios kalbos), jis, kaip ir *vaistinykas*, yra gyvosios kalbos žodis (žr. Ambrazas 2000: 124–125).

L. Ivinskio žodyne prie aptartų priesagos *-inykas* vedinių savo darybine reikšme šliejasi vienas priesagos *-ininkas* vedinys *Aptekarz -za*, m. ***Wajstiniūninkas*** *-a*, <...> ~ *vaistininkas* I 5, plg. LLKŽ_{Lal} 3: lenk. *aptekarz*, liet. *vaistininkas*, *aptiekininkas*, LLKŽ_{Vaitk} 19: lenk. *aptekarz*, liet. *vaistininkas*. LKŽe duomenimis, žodis žinomas Jurbarke, Stakiuose (Jurbarko r.), Karthenoje (Kretingos r.), Vegeriuose (Akmenės r.).

S. Ambrazo teigimu, priesaga *-ininkas* dabar vartojama tik žemaičių tarmėje ir kai kuriose gretimose, daugiausia pietinėse, vakarų aukštaičių šnekose. Visur kitur vietoj jos vartojama priesaga *-inykas*. Tačiau anksčiau priesagos *-inykas* arealas buvo dar platesnis – ją turėjo ir pietų žemaičiai. Priesaga *-ininkas* gana vėlai paplito ir šiaurės žemaičių patarmėje ar bent jos dalyje. Manoma, kad dėl senųjų raštų įtakos S. Daukanto raštuose irgi vyrauja priesaga *-inykas*. Tačiau kalbininkas visgi laikosi tos nuomonės, kad ši priesaga tuo metu dar galėjo būti išlikusi ir S. Daukanto gimtojoje šiaurės žemaičių patarmėje. S. Ambrazas tvirtina, kad priesaga *-ininkas* yra priesagos *-inykas* variantas, atsiradęs veikiausiai kuršių kalboje ar kitame vakariniame baltų arealo dialekte (Ambrazas 2000: 124–125).

G. Subačiaus studijos duomenimis, visoje žemaičių tarmėje pažįstamas tik variantas *-ininkas*, *-ė*, tačiau S. Daukantas beveik visur savo raštuose, taigi ir didžiajame lenkų–lietuvių kalbų žodyne, rašo *-inykas*, *-ė*. Tyrėjo manymu, S. Daukantą galėjo veikti kitų tarmių faktai, tačiau vis dėlto didesnę poveikį jam turėjo turėti senieji raštai – K. Sirvydo ir M. Daukšos veikalai, kuriuose taip pat vartota ši priesaga. Matyt, S. Daukantas, vartodamas savo tarmei nebūdingą *-inykas*, *-ė*, ją suvokė ne kaip kitos tarmės priesagą, o kaip kuriamos bendrinės rašomosios lietuvių kalbos faktą (normą!). G. Subačiaus teigimu, *-inykas*, *-ė* yra produktyviausia didžiajame lenkų–lietuvių kalbų žodyne (kaip ir visoje lietuvių kalboje) asmenų pavadinimų pagal profesiją priesaga. Kurdamas šios priesagos vedinius, S. Daukantas laikėsi liaudiškos darybos sistemos (Subačius 1993: 165–166).

1 lentelė. Priesagų vediniai S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose

Darybos kategorija	Darybos tipas	S. Daukanto žodyno vediniai (vnt.)	L. Ivinskio žodyno vediniai (vnt.)
Deminutyvai (mažybiniai daiktavardžiai)	<i>-elis, -elė</i>	2	1
	<i>-ėlis</i>	–	2
Veiksmų pavadinimai, arba veiksmažodžių abstraktai	<i>-imas</i>	32	12
	<i>-ulis / -ulyš</i>	11	8
	<i>-ymas</i>	5	–
	<i>-inys</i>	2	–
	<i>-ystė</i>	–	1
	<i>-smas</i>	–	1
Ypatybių pavadinimai, arba vardažodžių abstraktai	<i>-umas</i>	8	–
	<i>-ybė</i>	3	–
	<i>-ata</i>	2	–
	<i>-ystė</i>	1	1
	<i>-yba</i>	1	–
	<i>-ysta</i>	1	–
Veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai	<i>-ėjas, -ėja</i>	1	2
	<i>-tojas, -toja</i>	3	2
	<i>-klė</i>	1	1
	<i>-ulyš / -ulis, -ė</i>	1	2
	<i>-ėlis, -elė</i>	1	1
	<i>-tinė</i>	1	1
	<i>-uvis</i>	–	1

Darybos kategorija	Darybos tipas	S. Daukanto žodyno vediniai (vnt.)	L. Ivinskio žodyno vediniai (vnt.)
Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai	<i>-inis, -iné</i>	2	–
	<i>-lės</i>	1	–
	<i>-lis</i>	1	–
	<i>-onis</i>	1	–
	<i>-ūnė</i>	1	–
	<i>-ungis</i>	–	1
Veiksmo rezultato pavadinimai	<i>-alas</i>	1	–
	<i>-slas</i>	–	1
Vietų pavadinimai	<i>-tuvė</i>	–	1
Asmenų pavadinimai pagal profesiją	<i>-inykas / -ininkas</i>	2	1

1.2. Priešdėlių vediniai

Žodynuose rasta su trimis priešdėliais išvestų pavadinimų (9 leksiniai vienetai) (žr. 2 lentelę). Vyrauja dariausio priešdėlio **pa-** (DLKG 2006: 145) vediniai. Jie „paprastai daromi iš tokių daiktavardžių, kurių kamienas yra lygus šakniai“ (DLKG 2006: 145). Dauguma jo „vedinių žymi vietą, esančią arba a) palei (pagal) tą daiktą, kuris pasakytas pamatiniu žodžiu“ (DLKG 2006: 145): 2 *Zatyłek*, ***pakauszis*** ~ *pakaušis* S. Dauk III 346, žr. LKŽe: *pakaušis* 1. „užpakalinė galvos dalis“, bet plg. LLKŽ_{Lal} 315: lenk. *zatyłek*, liet. *užpakalis* (MedŽ lot. *occiput*, liet. *pakaušis*), LLKŽ_{Vaitk} 512: lenk. *potylicą*, liet. anat. *pakaušis*, „arba b) po tuo daiktu, kuris pasakytas pamatiniu žodžiu“: *Gruczol*, *Gruzol*. <...>, ***pažandis*** ~ *pažandis* I 86, plg. LLKŽ_{Lal} 43: lenk. *gruczol*, liet. (anat.) *gilė*, LLKŽ_{Vaitk} 146: lenk. *gruczol*, liet. anat. *liauka*, žr. LKŽe: *pažandė* 4. anat. „po apatiniu žandikauliu esanti liauka (glandula submaxilaris)“ (žodis *pažandis* LKŽe šia reikšme nefiksotas); *Podbrzusze*, ***papilwe*** ~ *papilvė* S. Dauk II 260 (žiūrint į šį žodį sinchroniškai, jis tėra senas kalbos žodis, žr. Urbutis 2009: 42), plg. LLKŽ_{Lal} 151, LLKŽ_{Vaitk} 451: lenk. *podbrzusze*, liet. *papilvė*; *Podgardle*, *podgarle*, ***pakakle*** ~ *pakaklė* S. Dauk II 263, plg. LLKŽ_{Lal} 151: lenk. *podgardle*, liet. *pagurklė*; *paliaukis*, LLKŽ_{Vaitk} 453: lenk. *podgardle*, liet. 1) *pakaklė*, *pasmakrė*, žr. LKŽe: *pakaklė* 1. „vieta po kaklu“; *Podgardtek*, ***palaukis***, ***pagérklie*** ~ *paliaukis*, *pagerklė* S. Dauk II 263, plg. LKŽe: *paliaukis* 1. žr. *pagurklis* 2. „storas riebumų sluoksnis po smakru, paliaukis, gurklys“, *pagerklė* 1. žr. *pagerklys* „vieta po gerkle“; *Podpasze*, ***pažaste*** ~ *pažastė* S. Dauk II 269 (MedŽ lot. *axilla*, liet. *pažastis*), plg. LLKŽ_{Vaitk} 459: lenk. *podpasze*, liet. *pažastis*. Pasakytina, kad visi vediniai LKŽe paliudyti iš gyvosios kalbos – *pakaušis* iš Šalčininkų,

Klaipėdos, Mielagėnų (Ignalinos r.), Sedos (Mažeikių r.), Paberžės (Vilniaus r.), Pociūnėlių (Radviliškio r.), Judrėnų (Klaipėdos r.), Kuršėnų (Šiaulių r.), *papilvė* „apatinė pilvo dalis“ iš Miežiškių (Panevėžio r.), Pandėlio (Rokiškio r.), Skirsnemunės (Jurbarko r.), Ėriškių (Panevėžio r.), *pakaklė* iš Gargždų (Klaipėdos r.), Sudeikių (Utenos r.), *paliaukis* iš Surviliškio (Kėdainių r.), Laukuvos (Šilalės r.), Sidabravo (Radviliškio r.), Jurbarko, Kuršėnų (Šiaulių r.), Trakų, Skaudvilės (Tauragės r.), Skuodo, Vainuto (Šilutės r.), Akmenės, o *pagerklė* iš Grūžių (Pasvalio r.), Palangos.

„Beveik visi priešdėlio *už-* vediniai žymi vietą, esančią už to daikto, kuris pasakomas pamatiniu daiktavardžiu. Visai artimi šiems yra ir tie (negausūs) vediniai, kurie žymi pamatiniu daiktavardžiu pasakomo daikto užpakalinę bei šiaip kraštinę dalį arba už to daikto esantį kitą daiktą“ (DLKG 2006: 146). L. Ivinskio žodyne pateikto priešdėlio *už-* vediniu įvardyta viena iš liaukų: *Gruczoł, Gruzol. Ūžžandis, <...> ~ užžandis* I 86, plg. LLKŽ_{Lai} 43: lenk. *gruczoł*, liet. (anat.) *gilė*, LLKŽ_{Vaitk} 146: lenk. *gruczoł*, liet. anat. *liauka*, žr. LKŽe: *užžandis* 2. I žr. *užžandės* 2. anat. „pažandės liauka (glandula submaxilaris)“: LKŽe šis vedinys kalbamąja reiškime pateiktas kaip L. Ivinskio raštų žodis.

L. Ivinskio žodyne rastas vienas priešdėlio *ne-* vedinys: *Bezbolność, -ci. f. Nėskāuda, dōs. m. <...> ~ neskauda* I 12, kuris žymi pamatiniu abstrakčios reikšmės daiktavardžiu *skauda* „skausmas, skaudėjimas“ pasakyto dalyko priešybę, plg. SJP 1 75(21): *bezbolność, ści, ź.* „neskaudėjimas“: *Neskauda* LKŽe nefiksuota, bet *skauda* – gyvosios kalbos žodis.

Kaip matyti iš pateiktų žodynų pavyzdžių, dauguma priešdėlių vedinių semantiniu atžvilgiu priklauso kūno dalių ir organų pavadinimų semantinėms grupėms, išskyrus „skausmo nejutimą“ reiškiantį vedinį *neskauda*, kuris priklauso su medicina susijusių veiksmy, vyksmų, procesų ir būsenų semantinei grupei.

2 lentelė. Priešdėlių vediniai S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose

Darybos kategorija	Darybos tipas	S. Daukanto žodyno vediniai (vnt.)	L. Ivinskio žodyno vediniai (vnt.)
Vietų pavadinimai	<i>pa- už-</i>	6 -	1 1
Veiksmy pavadinimai, arba veiksmazodžių abstraktai	<i>ne-</i>	-	1

1.3. Galūnių vediniai

S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose rasta šešiolika su galūnėmis išvestų pavadinimų (žr. 3 lentelę).

1.3.1. VEIKSMŲ PAVADINIMAI, ARBA VEIKSMAŽODŽIŲ ABSTRAKTAI

Daugiausia rasta galūnės **-a(-ia)** vedinių. Tai pati daro galūnė, vartojama dabartinės lietuvių kalbos daiktavardžių daryboje (DLKG 2006: 99). S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose visi rasti veiksmažodžių abstraktai padaryti iš pirminių veiksmažodžių *triesti, gelti, džiūti: Biegunka, tryda, <...> ~ tryda* S. Dauk I 87, plg. LLKŽ_{Lal} 8: lenk. *biegunka*, liet. *tryda, žyvatas*, LLKŽ_{Vaitk} 38: lenk. *biegunka*, liet. *viduriavimas, greitoji; Laksa, tryda ~ tryda* S. Dauk I 326, plg. LLKŽ_{Lal} 73: lenk. *laksa*, liet. *vidurių paleidimas, viduriavimas* (MedŽ lot. *diarrhoea*, liet. *diarėja, viduriavimas*); *Bol, gyla, <...> ~ gyla* S. Dauk I 94, LLKŽ_{Lal} 10: lenk. *ból*, liet. *skaudėjimas, skausmas*, LLKŽ_{Vaitk} 45: lenk. *ból*, liet. 1) *skausmas, sopulys; Bolesć, -ści. f. <...>, gíła, -los, <...>* I 20, plg. LLKŽ_{Lal} 10: lenk. *boleść*, liet. *sopulys*, LLKŽ_{Vaitk} 44: lenk. *boleść*, liet. 1) *skausmas; Hektyka. Dziôwa ~ džiova* I 91, plg. SJP 2 177(23): *hektyka, i, ź.* „karštligė, kuriai būdingas kūno nusilpimas su ilgai trunkančiu karščiavimu ir kt.“. Kaip matyti, visi pateikti vediniai yra su balsių kaita. LKŽ_e rodo, kad *tryda* „viduriavimo“ reikšme vartojama Aukštaičiuose ir Žemaičiuose, o *gyla* „gėlimas, didelis skausmas“ – Žemaičiuose: Nemakščiuose (Raseinių r.), Kvēdarnoje (Šilalės r.), Salantuose (Kretingos r.), Užventyje (Kelmės r.), Veivirženuose (Klaipėdos r.), Rietave (Plungės r.), Šatėse (Skuodo r.), Vieکشniuose (Mažeikių r.). Žodis *džiova* LKŽ_e minėta reikšme nefiksuotas.

Du vediniai išvesti su galūne **-as**: *Chyragra, -gry. f. Gřizas, -ža. w. <...> ~ grižas* I 31 (MedŽ lot. *chiragra*, liet. *chirarga, plaštakų podagra*); *Katar. Slogas ~ slogas* I 106, plg. SJP 2 334(45): *katar, u, m., katarrus* „slogos pl., plautis“, LLKŽ_{Lal} 57: lenk. *katar*, liet. *slunktas, plautis, slogos*; *Katar, slogas ~ slogas* S. Dauk I 272; *Niezyt, ob. katar, slogas ~ slogas* S. Dauk II 132 (MedŽ lot. *catarrhus*, liet. *kataras, gleivinės uždegimas*). LKŽ_e vyriškosios giminės žodis *slogas* medicininės reikšmės neturi, bet plg. LLKŽ_{Vaitk} 181: lenk. *katar*, liet. med. 1) *sloga*; 2) *kataras* ir LLKŽ_{Vaitk} 330: lenk. *niezyt*, liet. med. *kataras*. Taigi galima manyti, kad S. Daukantas galėjo *slogą* vartoti abiem reikšmėmis, juoba kad jį pateikė greta skirtingų lenkiškų antraštinių žodžių. Antrąja savo reikšme – „organo gleivinės uždegimas arba kataras“ – žodis *slogas* galėtų būti priskirtas keliems ligų pavadinimų semantiniams

pogrupiams (pasitaiko nosies, gerklės, kai kurių kvėpavimo ir virškinimo organų gleivinių uždegimas, žr. ME I 396). LKŽe duomenimis, *grīžas* „nikstelėjusio ar pavargusio sąnario skausmas su girgždėjimu, griežėlė, griežimas“ žinomas Kupiškyje, Panevėžyje, Raseiniuose, Kaltanėnuose (Švenčionių r.), Viduklėje (Raseinių r.), Pociūnėliuose (Radviliškio r.), Linkuvoje (Pakruojo r.), Ramygaloje (Panevėžio r.), Veliuonoje (Jurbarko r.), Salose (Rokiškio r.). *Slogas* kalbamąja reikšme LKŽe nefiksuotas.

Kalbamosios darybos kategorijos galūnės vediniai leksinės reikšmės atžvilgiu nevienodi. Didžioji jų dalis yra ligų pavadinimai. Žodis *tryda* priklauso infekcinių ligų, *džiova* – kvėpavimo organų ligų, o *grīžas* – sąnarių ligų pavadinimų semantiniams pogrupiams, žodis *gyla* „didelis skausmas“ – veiksmų, vyksmų, procesų ir būsenų pavadinimų semantinei grupei.

1.3.2. VEIKĖJŲ IR VEIKSMAŽODINĖS YPATYBĖS TURĖTOJŲ PAVADINIMAI

Rasta po du vedinius, išvestus su galūnėmis *-is* ir *-as*:

-is. *Epidemia*, ***atkrytis***. ob. *zaraza* ~ *atkrytis* S. Dauk I 182, plg. LLKŽ_{Lal} 32, 311: lenk. *epidemja*, liet. *epidemija*, lenk. *zaraza*, liet. *užsikrėtimas*; *limpamoji liga*, *lykuva*, *maras*, LLKŽ_{Vaitk} 118, 953: lenk. *epidemia*, liet. *epidemija*, lenk. *zaraza*, liet. 1) *epidemija*; *užkrečiama liga*, žr. LKŽe: *atkrytis* 1. „ligos pasikartojimas, atkritimas, atkritai“; *Mor*, <...>, ***antkrytis*** ~ *antkrytis* S. Dauk I 377, plg. LLKŽ_{Lal} 90: lenk. *mór*, liet. *maras*, LLKŽ_{Vaitk} 280: lenk. *mór*, liet. *maras*, žr. LKŽe: *antkrytis* 1. „ligos priepuolis, užsikrėtimas, epidemija“. LKŽe žodžio *atkrytis* „ligos pasikartojimas, atkritimas, atkritai“ vartosenos sakinių pateikta iš Kvėdarnos (Šilalės r.), Švėkšnos (Šilutės r.), Vabalninko (Biržų r.), Grūžių (Pasvalio r.), Upynos (Šilalės r.), Užvenčio (Kelmės r.), o *antkryčio* „ligos priepuolio, užsikrėtimo, epidemijos“ reikšme užrašytas tik vienas sakinytis iš Barstyčių (Skuodo r.).

-as. *Exkrement*, *pospolicie móviq exkrementa*, ***trūszaj*** arba ***trąszas*** ~ *truošai*, *trąšos* S. Dauk I 184, plg. SJP 1 634(90): *exkrement*, *u*, m., *exkrementa*, *ów* „išmatos“. Pirmasis žodis LKŽe medicininės reikšmės neturi (*trašai* „supuvę javai ar šiaudai, trūnėsiai, plėkai“), bet 1 *trąša*, *trąšos* pl. 3. „išmatos“, tačiau visuose iliustraciniuose sakiniuose kalbama ne apie žmogaus, bet apie naminių gyvūnų ir paukščių (arklio, žąsies, kiaulės) išmatas. Sunku pasakyti, kokią šių žodžių reikšmę turėjo galvoje S. Daukantas, visgi jie priskiriami prie medicinos leksikos, nes plg. MedŽ lot. *excrementa* žr. *faeces*, liet. 1. *išmatos*.

1.3.3. VARDAŽODINĖS YPATYBĖS TURĖTOJŲ PAVADINIMAI

Galūnę **-is** turi didžioji dalis visų galūninės darybos vardažodžių abstraktų. Vediniai paprastai daromi vien tik iš būdvardžių (LKG 1965: 315, plg. DLKG 2006: 124). Abiejuose žodynuose rasta po vieną su šia galūne sudarytą vedinį, kurio pamatinis žodis yra būdvardis *karštas*: *Gorączka*. **Karšztis** (*kūna ligōje*) ~ *karštis* I 83, plg. LLKŽ_{Lal} 41: lenk. *gorączka*, liet. *karštis*; *karštinė*, *karštligė*; *Maligna*, **karsztej**, *liga* ~ *karščiai* S. Dauk I 354, plg. LLKŽ_{Lal} 82: lenk. *maligna*, liet. *didelis karščiavimas*, *karštis* (MedŽ lot. *febris*, liet. 1. *karščiavimas*, *karštis*), kuris priklauso infekcinių ligų pavadinimų semantiniam pogrupiui. L. Ivinskio žodyne lenkiško žodžio *gorączka* lietuviškas atitikmuo *karštis*, greta jo skliaustuose dar pridėtas trumpas paaiškinimas *kūna ligōje* ~ *kūno ligoje*. Minėtas lenkiškas žodis turi dvi reikšmes: lenk. *gorączka*, liet. 1) *karštis*; *karštligė* LLKŽ_{Vaitk} 141. LKŽe *karštis* taip pat fiksuotas šiomis reikšmėmis: 2 *karštis* 2. „pakilusi kūno temperatūra (sergant); šiluma“, 3. „karštligė, šiltinė, drugys“. S. Daukanto žodyne rasta *karščio* daugiskaitos forma *karsztej* ~ *karščiai*, plg. LLKŽ_{Vaitk} 253: lenk. *maligna*, liet. *karštligė*, žr. LKŽe: *karščiai* 1. „karštinė, karštligė, šiltinė“. Abu žodžiai žinomi gyvojoje kalboje – *karštis* „pakilusios kūno temperatūros (sergant); šilumos“ reikšme užrašytas iš Skirsnemunės (Jurbarko r.), Salantų (Kretingos r.), Luokės (Telšių r.), Paringio (Ignalinos r.), Vieksnių (Mažeikių r.), Kretingos, o „karštligės, šiltinės, drugio“ reikšme – iš Lazdijų; *karščiai* „karštinė, karštligė, šiltinė“ – iš Salantų (Kretingos r.), Šačių (Skuodo r.), Grūšlaukio (Kretingos r.).

1.3.4. VEIKSMO REZULTATO PAVADINIMAI

Rasti trys su galūnėmis *-is* ir *-as* išvesti vediniai:

-is. Vienas šios galūnės vedinys padarytas iš priešdėlinio veiksmožodžio *sunerti*, o kitas – iš nepriešdėlinio veiksmožodžio *nerti* (abiem vediniams būdinga šaknies balsių kaita): *Członek*, *-nka*. m. <...>, **sàn-naris**, <...>, **Nāris**, *-a* ~ *sqnaris*, *narys* I 39, plg. LLKŽ_{Lal} 18: lenk. *członek*, liet. *narys*, *sqnarys*, LLKŽ_{Vaitk} 74: lenk. *członek* II, liet. *narys* (kūno) (MedŽ lot. *articulatio*, liet. 1. *sqnarys*). Abu vediniai yra griaučių pavadinimų semantinio pogrupio pavadinimai. Kaulų sunėrimo vieta vadinama žodžiais *sqnarys* ir *narys* gyvojoje kalboje. *Narys* minėta reikšme vartojamas Eržvilke (Jurbarko r.), Kvedarnoje (Šilalės r.), Gargžduose (Klaipėdos r.), Ramučiuose (Šilutės r.), Jurbarke, o *sqnarys* – daugiausia Aukštaitijoje.

-*as*. S. Daukanto žodyne pasitaikė vienas pirminiu veiksmažodžiu *šašti* besiremiantis vedinys *Krosta*, *szaszas* ~ *šašas* S. Dauk I 310, plg. LLKŽ^{Lal} 68: lenk. *krosta*, liet. *šašas*; *spaugutis*, *rauplė*, LLKŽ^{Vaitk} 215: lenk. *krosta*, liet. 1) *šašas*, *piktšašis*, 2) *spuogas*, *puškas*, žr. LKŽ^e: *šašas* 1. „plutelė, susidariusi žaizdos ar opos paviršiuje“, 3. „spuogas“. Taigi kalbamasis vedinys gali priklausyti ir odos, ir chirurginių ir traumatologinių ligų pavadinimų semantiniams pogrupiams. Žodis vartojamas visame krašte.

3 lentelė. Galūnių vediniai S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose

Darybos kategorija	Darybos tipas	S. Daukanto žodyno vediniai (vnt.)	L. Ivinskio žodyno vediniai (vnt.)
Veiksmų pavadinimai, arba veiksmažodžių abstraktai	-a(-ia)	2	2
	-as	1	2
Veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai	-as	2	-
	-is	2	-
Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai	-is	1	1
Veiksmo rezultato pavadinimai	-is	-	2
	-as	1	-

IŠVADOS

S. Daukantas ir L. Ivinskis, šie didieji žemaičiai, pasižymėję literatūros, tautosakos, istorijos, botanikos ir kitose mokslo srityse, nusipelnė ir lietuvių medicinos terminologijai. Jų indėlis į lietuvišką medicinos terminiją yra svarbus ne tik tuo, kad lenkų–lietuvių kalbų žodynuose jie pateikė terminologinės medicinos leksikos, kurios didžiąją dalį sudaro savos, lietuviškos, kilmės žodžiai ir žodžių junginiai, bet ir tuo, kad ieškojo lenkiškiems žodžiams lietuviškų atitikmenų gyvojoje kalboje ar patys kūrė žodžius medicinos sąvokoms įvardyti.

Apie 46 % abiejų žodynų lietuviškos terminologinės medicinos leksikos yra išvestiniai žodžiai – priesagų, priešdėlių ir galūnių vediniai.

Gausiausių vedinių būrį sudaro su priesagomis išvesti medicinos sąvokų pavadinimai. Rasta aštuonių darybos kategorijų (deminutyvai (mažybiniai daiktavardžiai), veiksmų pavadinimai, arba veiksmažodžių abstraktai, ypa-

tybių pavadinimai, arba vardažodžių abstraktai, veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, veiksmo rezultato pavadinimai, vietų pavadinimai ir asmenų pavadinimai pagal profesiją) priesagų vedinių. Jie sudaryti net su 28 priesagomis ar jų variantais (-*alas*, -*ata*, -*ėjas*, -*ėja*, -*ėlis*, -*ėlė*, -*elis*, -*elė*, -*imas*, -*inis*, -*inė*, -*inykas* / -*ininkas*, -*inys*, -*yba*, -*ybė*, -*ymas*, -*ysta*, -*ystė*, -*klė*, -*lės*, -*lis*, -*onis*, -*slas*, -*smas*, -*tinė*, -*tojas*, -*toja*, -*tuvė*, -*ulis*, -*ulė* / -*uly*s, -*umas*, -*ūnė*, -*ungis*, -*uvis*). Absoliuti dauguma priesagų vedinių yra veiksmų pavadinimai, arba veiksmažodžių abstraktai. Vyraujantis darybos tipas – priesaga -*imas*. Toliau pagal gausumą apylygiai pasiskirstę ypatybių pavadinimai, arba vardažodžių abstraktai, ir veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Žymiai mažiau vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų, deminutyvų (mažybinių daiktavardžių), veiksmo rezultato ir vietų pavadinimų bei asmenų pavadinimų pagal profesiją. Trys darybos tipai (-*ėlis*, -*ėlė*, -*ystė* ir -*ulis*, -*ulė* / -*uly*s) būdingi skirtingoms darybos kategorijoms. Su priesaga -*elis*, -*ėlė* sudaryta deminutyvų (mažybinių daiktavardžių) ir veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų, su priesaga -*ystė* – veiksmų pavadinimų, arba veiksmažodžių abstraktų, ir ypatybių pavadinimų, arba vardažodžių abstraktų, o su priesaga -*ulis*, -*ulė* / -*uly*s – veiksmų pavadinimų, arba veiksmažodžių abstraktų, ir veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų.

S. Daukanto didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno priesagų vediniai gerokai lenkia L. Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodyno vedinius dėl suprantamos priežasties – pastarojo prieinama tik išlikusi rankraščinio žodyno dalis – raidžių A–R žodžiai.

Priešdėlių vedinių abiejuose žodynuose palyginti reta. Vyrauja priešdėlio *pa-* vediniai – vietų pavadinimai. Pavieniai priešdėlių *už-* ir *ne-* vediniai.

Galūnių vedinių būrys taip pat nėra gausus, nors vedinių skaičiumi lenkia priešdėlių vedinius. Galima sakyti, kad abiejuose žodynuose galūnių vediniai pasiskirstę apylygiai (vedinių skaičius 9 ir 7). Kalbami tie vediniai priklauso keturioms darybos kategorijoms – tai veiksmų pavadinimai, arba veiksmažodžių abstraktai, veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai ir veiksmo rezultato pavadinimai.

Semantiniu atžvilgiu žodynų vediniai priskiriami aštuonioms semantiškoms grupėms. Vyrauja ligų ir liguistų būsenų pavadinimai. Nemažos su

medicina susijusių veikslių, vyksmų, procesų ir būsenų, kūno dalių ir organų, ypatybių ir asmenų pavadinimų semantinės grupės. Pavieniai medicinos ir su ja susijusių mokslo sričių bei profesijų, gydymo priemonių ir gydymo įstaigų pavadinimai.

Dauguma S. Daukanto ir L. Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodynų vedinių išlikę dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje (51 % visų vedinių), dalis jų yra tapę medicinos terminais (*alkūnė, alpimas, čiaudulys, džiova, gerklė, gydymas, gydytojas, kosulys, krūtinė, liežuvis, mėšlungis, pakaušis, sąnarys, vėmimas, viduriavimas, žiovilys* ir kt.).

Kaip rodo LKŽe duomenys, didžiama aptartų vedinių yra gyvosios kalbos žodžiai. Vieni pažįstami visame krašte (*čiaudulys, skaudėjimas, tryda* „viduriavimas“, *žiovilys* ir kt.), kiti siaurai vartojami (*antkrytis* „ligos priepuolis, užsikrėtimas, epidemija“, *apjakimas* „aklumas“, *dūsėjimas* „sunkus kvėpavimas“, *žindulys* „žindomas vaikas“ ir kt.), treči pagal žodyne pateiktų vartosenos sakinių gausumą būdingi aukštaičiams (*krumplys, sąnarys* ir kt.) arba žemaičiams (*gyla* „gėlimas, didelis skausmas“, *rauplės* „raupai“, *sukinys* „galvos sukimasis, svaigulys“ ir kt.). Yra ir tokių vedinių, kurie fiksuoti tik rašytiniuose šaltiniuose (*gimdystė* „akušerija“, *skauduliuojimas, vaistymas* „gydymas“, *žiogulys* ir kt.), tačiau neretai jų pamatiniai žodžiai (veiksmažodžiai ar būdvardžiai) žinomi gyvojoje kalboje.

Individualieji leksikografų naujadarai (*gydytinė* „gydymo mokslas“ I, *krauleidysta* „felčerio amatas“ S. Dauk, *krauleidystė* „kaimo chirurgo profesija“ S. Dauk, *sargintuvė* „gydykla“ I, *vaistėjimas* „gydymas“ S. Dauk, *vaistinystė* „vaistininko verslas“ I, *žlibybė* „trumparegystė“ S. Dauk) neprigijo – tai istorinė lietuviškosios medicinos terminijos leksika.

PAGRINDINIAI ŠALTINIAI

I – *Lauryno Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodynas*. Parengė O. Kažukauskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010.

S. Dauk I–III – *Simono Daukanto raštai. Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas* 1, a–m. Parengė [ir įv. str., p. 8–54, parašė] G. Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993; *Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas* 2, n–p. Parengė G. Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995; *Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas* 3, r–ž. Parengė G. Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

PAGALBINIAI ŠALTINIAI

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – www.lkz.lt.

LLKŽ_{Lai} – *Lenkų ir lietuvių kalbos žodynas*. Surengė Antanas Lalis, Vilnius: Juozapo Zavadskio spaustuvė, 1912.

- LLKŽ_{vaitk} – Vaitkevičiūtė V. *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1979.
- ME I, II – *Medicinos enciklopedija* 1–2, Vilnius: Valstybinė enciklopedijų leidykla, 1991, 1993.
- MedŽ – Astrauskas V., Biziuolevičius S., Pavilionis S., Vaitilavičius A., Vileišis A. *Medicinos terminų žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1980.
- SJP 1–6 – *Słownik języka polskiego przez M. Samuela Bogumiła Linde*, Lwów: w drukarni zakładu Osso-
lińskich, 1855. = *M. Samuel Bogumił Linde. Słownik języka polskiego* 1–6, Warszawa: Gutenberg–Print,
1994–1995.

LITERATŪRA

- Ambrasas S. 1993: *Daiktavardžių darybos raida* [1]. *Lietuvių kalbos veiksmažodiniai vediniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Ambrasas S. 2000: *Daiktavardžių darybos raida 2. Lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Auksoriūtė A. 1998: Terminologinis Lauryno Ivinskio palikimas. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 40, 32–40.
- Auksoriūtė A. 1999: Lauryno Ivinskio žodinių terminija. – *Lituanistica* 2(38), 22–33.
- Auksoriūtė A. 2000₁: *Lauryno Ivinskio terminologijos darbai* [rankraštis]. Daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 143 p.
- Auksoriūtė A. 2000₂: *Lauryno Ivinskio terminologijos darbai*. Daktaro disertacijos santrauka, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Auksoriūtė A. 2003: Individualieji L. Ivinskio *Lenkų–žemaičių kalbų žodyno* ir *Prigimtūmenės* augalų vardai. – *Terminologija* 10, 135–142.
- Auksoriūtė A. 2007: Lauryno Ivinskio keturkalbio žodyno terminai. – *Terminologija* 14, 72–91.
- Bagdonavičius A. 1988: Kauno barzdaskučiai XVI–XVIII a. – *Sveikatos apsauga* 9, 33–37.
- Budrys M. 1989: Medicinos raida Lietuvoje XV–XX šimtmečiuose. – *Medicina* 1[73], 8–14.
- DLKG 2006: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Jasaitis D. 1974: Medicinos istorijos Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje fragmentai. – *Medicina* 2(47), 64–71.
- Kažkauskaitė O. 2010: Lauryno Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodynas. – *Lauryno Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, IX–XXV.
- Kruopas J. 1960: L. Ivinskio leksikografiniai darbai. – *Lietuvos TSR MA darbai, A serija*, 1(8), 191–198.
- Lelis J. 1960: Medicinos pagalba Lietuvoje iki XIX a. pradžios. – *Iš mokslų istorijos Lietuvoje* 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 118–124.
- LKG 1965: *Lietuvių kalbos gramatika* 1, Vilnius: Mintis.
- Merkys V. 1991: *Simonas Daukantas*, Vilnius: Vyturys.
- Palionis J. 1995: *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Petkevičiūtė D. 1988: *Laurynas Ivinskis*, Vilnius: Mokslas.
- PMKŠ 2012: *Priešaušrio mokslas, kultūra ir švietimas. Lauryno Ivinskio 200-osioms gimimo metinėms*. Straipsnių rinkinys, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Sasnauskas V. 2000: Viduramžių medicina ir Kauno barzdaskučiai. – *Sveikas žmogus*, rugsėjis, 39.
- Skardžius Pr. 1996: *Rinkiniai raštai* 1. *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Subačius G. 1990: Simono Daukanto žodynai. – *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos* 1. *Tautinės savimonės ža-dintojai: nuo asmens iki partijos*, Vilnius: Sietynas, 20–32.
- Subačius G. 1993: Simono Daukanto didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno naujadarai: individuali žodžių daryba. – *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos* 4. *Liaudis virsta tauta*, Vilnius: Baltoji varnelė, 135–216.
- Urbutis V. 2009: *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vitkauskas V. 1996: Lauryno Ivinskio raštų kalbos ypatybės. – *Lituanistica* 3(27), 17–26.
- Vitkauskas V. 1997: Lauryno Ivinskio leksikografiniai principai. – *Lauryno Ivinskio kalendoriaus 150-mečiui*. Straipsniai ir dokumentai, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 29–32.
- VLE IV, VIII – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 4, 8, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, 2005.
- Zinkevičius Z. 1990: *Lietuvių kalbos istorija* 4. *Lietuvių kalba XVIII–XIX a.*, Vilnius: Mokslas.

THE DERIVATION OF LITHUANIAN TERMINOLOGICAL LEXIS OF MEDICINE FROM SIMONAS DAUKANTAS' AND LAURYNAS IVINSKIS' POLISH–LITHUANIAN DICTIONARIES

The paper deals with bilingual Polish–Lithuanian dictionaries compiled by the famous figures of Lithuanian science, culture and education from the first half of 19th century S. Daukantas (1793–1864) and L. Ivinskis (1810–1881). It focuses on terminological lexis of Lithuanian origin (derivatives) naming various concepts of medicine. Attempts are made to identify ways of word-formation of derivatives and derivational categories, to discuss derivational types of the latter, to establish what groups of medical concepts are named using derivatives, to identify their relation with the living language and the language used in writings, to identify possible neologisms of the authors of dictionaries and to evaluate the survival of derivatives in modern standard Lithuanian and in the terminology of medicine.

Both lexicographers are viewed as men of merit in Lithuanian medical terminology. Their input is important not only because of the medical lexis (the majority of which is of Lithuanian origin) included in their dictionaries, but also because of their attempts to find Lithuanian equivalents of Polish words in the living language and to create words for naming medical concepts.

46% of Lithuanian terminological lexis of medicine presented in both dictionaries is derived words - suffix, prefix and ending derivatives.

The largest group of derivatives is names of medical concepts created using suffixes (123 lexical units). 8 word-formation categories (deminutiva, nomina actionis, nomina qualitatis, nomina agentis, nomina attributiva, nomina acti, or nomina resultativa, nomina loci, nomina professionalia, or nomina auctoris) of suffix derivatives were found. They are made using 28 suffixes or their variants (-*alas*, -*ata*, -*ėjas*, -*ėja*, -*ėlis*, -*ėlė*, -*elis*, -*elė*, -*imas*, -*inis*, -*inė*, -*inykas* / -*ininkas*, -*inys*, -*yba*, -*ybė*, -*ymas*, -*ysta*, -*ystė*, -*klė*, -*lės*, -*lis*, -*onis*, -*slas*, -*smas*, -*tinė*, -*tojas*, -*toja*, -*tuvė*, -*ulis*, -*ulė* / -*ulyš*, -*umas*, -*ūnė*, -*ungis*, -*uvis*). The absolute majority of suffix derivatives are action names. The prevailing formation type is the suffix -*imas*.

Prefix derivatives in both dictionaries are rather rare (9 lexical units). The most common in this group are derivatives with the prefix *pa-* which name places.

The group of ending derivatives is also small (16 lexical units). Derivatives made with the endings -*as* and -*is* prevail. They usually are nomina actionis, nomina agentis, nomina attributiva, nomina acti.

In respect of meaning, derivatives can be put into 8 semantic groups. Names of diseases and conditions prevail. Semantic groups of the names of actions, processes and states related to medicine, body parts and organs, characteristics and names of persons are also rather large. Very few cases of words naming fields and professions of medicine or related fields, means of treatment and treatment institutions were found.

The majority of derivatives are still used in modern standard Lithuanian (51% of all derivatives), some of them are used as terms of medicine (*alkūnė* (elbow), *gerklė* (throat), *gydymas* (treatment), *gydytojas* (doctor), *kosulys* (cough), *sqnarys* (joint), etc.).

As can be seen from electronic Dictionary of the Lithuanian Language (LKŽe) the majority of derivatives are words of the living language. Some of them are known in

the whole country (*skaudėjimas* (pain), *tryda* ‘viduriavimas’ (diarrhoea), *žiovolys* (yawn), etc.), others have only narrow usage (*apjakimas* ‘aklumas’ (blindness), *dūsėjimas* ‘sunkus kvėpavimas’ (obstructed breathing), etc.), or are used in the Highland (*krumplys* ‘piršto antrojo sąnario viršutinė dalis’ (knuckle), etc.) or in the Lowland (*sukinys* ‘galvos sukimasis, svaigulys’ (dizziness), etc.). There are derivatives which can be found only in writings (*gimdystė* ‘akušerija’ (obstetrics), *vaistymas* ‘gydymas’ (treatment), etc.), but their underlying words (verbs or adjectives) are known in the living language.

Personal neologisms of both lexicographers (*vaistėjimas* ‘gydymas’ (treatment) S. Dauk, *žlibybė* ‘trumparegystė’ (myopia) S. Dauk, *krauleidystė* ‘kaimo chirurgo profesija’ (bloodletting) S. Dauk, *krauleidysta* ‘felčerio amatas’ (medical auxiliary) S. Dauk, *gydytinė* ‘gydymo mokslas’ (science of treatment) I, *sargintuvė* ‘gydykla’ (place of healing) I, *vaistinytė* ‘vaistininko verslas’ (pharmacy) I) did not become established – they are viewed as historical lexis of Lithuanian terminological lexis of medicine.

Gauta 2015-06-10

Palmira Zemlevičiūtė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas palmira@lki.lt